

ÚJPEST
1840

Újpesti Helytörténeti Értesítő

1995. szeptember

II. évfolyam 5. szám

90 éves Újpest első gimnáziuma

Venetianer u. Ebben az épületben működött a gimnázium 1909-1914 között

*Hendel Ödön**

Az újpesti főgimnázium krónikája (1905-1914)

Főgimnáziumunk ebben a rettenetes fegyverzajos esztendőben érte meg kultúrmunkásságának tizedik évfordulóját. Az idők nem voltak alkalmasak arra, hogy ezt az első jubileumát megünnepeljük. Hiszen tanáraink, diákjaink és volt tanítványink egy része, ki önként, ki kötelességből, de valamennyi szent lelkesedéssel fegyvert ragadott, hogy segítsen megvédelmezni az ezeréves magyar művelődést, a fenyegető szláv kulturátlanság ellenében.

Ámde, ha nem is ünnepelhettünk, viszont nem engedhetjük elszállani megunk felett ezt az évet anélkül, hogy vissza ne tekintsünk a lefolyt esztendőkre, és meg ne emlékezzünk iskolánk keletkezéséről és történetéről.

Az újpesti főgimnázium születési éve 1905, de eszméjének fogantatása 1886-ra megy vissza. Húsz év kellett, míg az újpesti gimnázium gondolata kicsírázott, megnövekedett és megérett annyira, hogy testet öltön.

Nem lesz érdektelen az újpesti közönség érdekelt része, a diákos családok előtt, ha végigkísérem a gondolatot kipattanásától megvalósulásáig, megvalósulásától első jubileumáig, és feljegyzem azok nevét, kiknek az a nagy előny köszönhető, hogy a középiskoláskorba kerülő gyermekek helyben iskolázhatnak és nem kénytelenek, mint tíz-húsz év előtt, Budapestre bejárni, kitéve az utazás tetemes időveszteségének, költségeinek, testi és erkölcsi veszélyeinek. Nem lesz érdektelen, sőt illő lesz, ha kikotorjuk valóban a feledés porából annak a néhány lelkes férfiúnak a nevét, kik nem kis küzdelemmel létrehozták intézetünket, másfelől ha összefoglaljuk az első tíz esztendő eseményeit, megpróbáltatásait, munkásait, munkáját és eredményét, s bejegyezzük Újpest fiatal közművelődésének történetébe.

Kísérletek a gimnázium létesítésére (1891-1905)

Újpest város nem tekinthet messze múltra vissza, mint városaink legnagyobb része. Száz évvel ezelőtt még híre-hamva sem volt. 1831-ben történt, hogy **Károlyi István** gróf nagyobb területet hasított ki főti uradalmának káposztásmegyeri pusztájából és az úgynevezett árenda-díj ellenében vállalkozók kezébe adta, kik azt szőlőtermelésre szánták. A következő évben e vállalkozók egyike, névszerint **Mildenberger Márton** engedélyt eszközölt ki a gróftól, hogy e területen házat építhessen. Ez a ház, mely a mai közúti villamos vasút újpesti főállomása mellett emelkedett, volt Újpest legelső épülete, és 1832 Újpest születési éve. Mildenberger példáját csakhamar mások is követték, úgyhogy 1840-ben már 24 ház állott és 106 lakos élt az új „gyarmat”-on, mely ez év április 5-én a Károlyi-uradalom felszólítására örökhaszonbéres községgé alakult. Az új község eleinte az Újmegyert nevet viselte. Újpest neve az 1841. évi január 17-én tartott közgyűlésen hangzott el először, de csak 1844 óta szerepelt állandóan a község iratain és szorította ki végleg az eredeti nevet.

Újpest község fejlődését szabadságharcunk és az ezt követő elnyomatás meglágyította, de azután a hatvanas években igazán amerikai fejlődésnek indult. Míg 1860-ban mindössze 1000 lakosa volt, 1870-ben már hatszorannyi és innen kezdve az egymást követő három évtizedben lakossága mindig megkétszereződött, a negyedik évtizedben pedig csaknem megmásfélszereződött. Pontosán szólva: 1870-ben 6722, 1880-ban 11.669, 1890-ben 23.521, 1900-ban 41.858, 1910-ben pedig 55.197 lakost számlált és e számmal Magyarország községei között az utolsók sorából a tizenharmadik

* Hendel Ödön (1881-1924) történelem-földrajz szakos középiskolai tanár volt. 1907-1924 között tanított az újpesti gimnáziumban. A most közölt dolgozata a gimnázium 1915-ös évkönyvében jelent meg.

helyre emelkedett, miközben 1907-ben rendezett tanácsú várossá alakult. Olyan fejlődés ez, mely páratlanul áll hazánk népesedésének történetében.

Újpest község lakossága már közel járt a húszezer lélekhez, mikor tudtommal először felmerült a nyilvánosság előtt egy helybeli gimnázium szükségességének *gondolata*. Az eszmét szendrői **Brankovics** György lapszerkesztő pendítette meg harminc évvel ezelőtt „Újpest és Vidéke” című lapjában. Általában kinevették érte. Csak kevesen akadtak, kik igazat adtak neki. Érthető ez, hisz Újpest lakossága kezdettől fogva jórészt kisiparosokból, kiskereskedőkből és munkásokból állott, míg a gimnáziumot nélkülöző középosztály csak kis számmal volt képviselve. A gondolat azonban ki volt mondva. Igaz, hogy húsz hosszú esztendőbe tellett, amíg megvalósult. A kegyes sors megengedte **Brankovicsnak**, hogy ezt megérje és gyönyörködje benne. És hogy állandóan szíven viseli szellemi gyermekének, az újpesti gimnáziumnak sorsát, mutatja az, hogy iskolánk megnyitása óta nem múlik el év, hogy ne gazdagítaná könyvtárunkat ajándékaival.

A gimnázium gondolata ki volt mondva, lassan terjedt és egyre népszerűbb lett. Hat év alatt már annyira megerősödött, hogy felmerült az *első kísérlet* a gimnázium megvalósítására.

Ez az első kísérlet **Boldogh** Kálmán pénzügyi tisztviselő nevéhez fűződik. Újpest község képviselőtestületének 1891. április 9-én tartott közgyűlésén történt, hogy **Boldogh**, mint községi képviselő, önálló indítványt adott be egy helybeli gimnázium létesítése tárgyában. Indítványában azzal a javaslattal állott elő, hogy a képviselőtestület sürgősen küldjön ki bizottságot a gimnázium szükségességét igazoló adatok összegyűjtése céljából és ennek alapján menesszen küldöttséget a kultuszminiszterhez, még mielőtt a kormány a következő évi költségvetést elkészítené, avégből, hogy Újpesten a következő tanévben állami gimnáziumot állítson. Hogy pedig a kormány hajlandóságát biztosítsák, egyben indítványozta, hogy a község az iskola számára, költségvetésében négy éven át évenként 5000 forintot előirányozva, épületet emeljen és azt tíz évig díjtalanul bocsássa az állam rendelkezésére.

A középiskola gondolatát általában örömmel fogadta a képviselőtestület, de a vélemények nem állottak osztatlanul a gimnázium mellé. Ebben az időben ugyanis napirendre került az egységes

jogosítású középiskola gondolata és pedig a reálgimnázium alakjában, melyet gróf **Csáky** Albin kultuszminiszter óhajtott megvalósítani. Az egységes középiskola célja volt, hogy az egységes középiskolai oktatással a pályaválasztást, melyet eddig az elemi iskola után, tehát gyermekkorban kellett eszközölni, kitolja az ifjúkorba, a középiskola végzése idejére, mikor az ifjú már biztosabb hajlandóságai felől. Így történt, hogy **Boldogh** indítványával szemben **Boskovits** Alajos helybeli kirurgus a reálgimnázium mellett foglalt állást. A képviselőtestület azonban a gimnázium mellett döntött és a szükséges adatok összegyűjtésére négytagú bizottságot küldött ki kebeléből.

A község bírja, **Tanos** Pál ezután személyes érintkezésbe lépett gróf **Károlyi** Sándorral, a kiváló politikussal és közgazdással, a község alapítójának, a nagynevű István grófnak fiával, és annyira megnyerte őt a gimnázium ügyének, hogy hajlandónak nyilatkozott telket ajándékozni a tervezett iskolaépület céljára.

Három hétbe se tellett, a gimnáziumi bizottság már kész munkálattal lépett a képviselőtestület elé, mely erre a héttagúvá bővített bizottságot megbízta, hogy szerkessze meg a kérvényt és vigye fel a minisztériumhoz Újpest, illetve a gödöllői kerület szabadelpárti képviselőjének, **Bossányi** Lászlónak vezetésével.

Hathatósabb támogatás céljából a bírónak még sikerült megnyernie a küldöttség vezetésére **Károlyi** Sándor grófot is. Így a gimnázium kezdeményezői a legjobb reménységgel voltak eltelve. De reményük hiú volt.

A **Szapáry**-kormány kultuszminisztere, gróf **Csáky** Albin, a küldöttség kérelmét az újpesti viszonyoknál fogva nem látta indokoltnak és nem volt hajlandó teljesíteni. Viszont hajlandóságot mutatott arra, hogy majd az általa tervezett egységes középiskola típusát valósítja meg Újpesten.

Boldogh és társai ebbe nem akartak belenyugodni, és addig is községi gimnáziumot akartak létesíteni. A képviselőtestület azonban 8 szavazattal 7 ellenében, 1 szótöbbséggel, levétette az ügyet a napirendről bizonytalan időre, addig, amíg a kormány az egységes középiskolák szervezésének kérdésében nem dönt.

A gimnázium első kísérlete ilyenformán, amilyen hirtelen felmerült, olyan gyorsan hajótörést

szenvedett. És a gimnázium terve évekig nem került szóba.

Időközben a község lakossága rohamosan szaporodott és a munkás-, meg az iparos kereskedő-osztályok mellett erősödött a tisztviselők száma, kik a fővárosból részben a drágaság, részben egészségi okok, részben a csendes falusias életmód szeretete miatt költöztek ki Újpestre. Ez a kiszivárgás különösen akkor öltött nagyobb mérveket, mikor a millennium évében a közlekedés Újpest és a főváros közt lényegesen megjavult. 1896-ban ugyanis villamosvasút létesült Újpest és Budapest között, a Budapest Újpest Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Részvénytársaság vonala, majd rögtön utána a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság újpesti lóvasúti vonalát villamos üzemre rendezte be, végül ebben az időben javult meg a Budapest-Marcheggi vonalon a Magyar Államvasút közlekedése is a Nyugati-pályaudvar és Palota-Újpest állomás között.

A középosztály szaporodásával arányosan növekedett azok száma, kik gyermekeiket az elemi iskola után tovább óhajtották taníttatni. Ezek a szülők azonban kénytelenek voltak gyermekeiket Budapestre járatni középiskolába. Ez a kedvezményes bérletjegyek dacára is, főleg a többgyermekes családoknak, sokba került, továbbá az utazás nagy, legjobb esetben is csaknem kétórás idővesztéssel járt, végre, de nem utoljára, a zsenge gyermekek állandóan ki voltak téve a meghűlések és balesetek veszélyeinek, azonkívül a villamosokon a társadalom legsalsóbbrendű tagjaival való közvetlen érintkezés miatt az erkölcsi mértelennek. Ezek a súlyos körülmények nem egy szülőt visszariasztottak attól, hogy ifjú gyermekeiket Budapestre járássák.

Kapóra látszott jönni, hogy ebben az időben 1889 óta magán polgári fiúiskola működött Újpesten, mely 1894-ben államivá alakult. Ez a Budapestre járás hátrányait négy évvel, tehát idősebb korra tolta ki, mindamellett keveset segített a bajon, mert a negyedik polgári iskolai bizonyítvány csupán a kereskedelmi akadémiát nyitotta meg a gyermekek előtt, míg ha különféle felsőiskolákra képesítő gimnáziumba óhajtottak átlépni, felvételi vizsgát kellett tenniük, melynek legfontosabb, egyben legnehezebb követelménye a latin nyelv volt. Így még jó, ha számos

gyermek továbbtanulása csak más irányba térült, de nem maradt abba.

Hogy ezen a bajon segítsen, az állami polgári fiúiskola gondnoksága több szülő óhajára mindjárt az első évben, 1894-ben kérvényt intézett a minisztériumhoz, hogy tekintettel azokra a növendékekre, akik a polgári után tanulmányaikat valamelyik budapesti főgimnáziumban folytatni akarnák, a polgári iskolában latin tanszéket szervezzen. A minisztérium engedélye alapján a latin tanítás még ugyanabban az iskolaévben meg is indult és folyt is három éven keresztül, az elsőben 12, a másodikban 14 a harmadikban 10 tanuló részvételével, míg a negyedik évben a minisztérium a tanszéket, a jelentkezők kis száma miatt, megszüntette. Tehát mégis akadt 14 polgárista, ki az újpesti iskolázás hátrányai dacára is gimnáziumi tanulmányokat kívánt folytatni Budapesten. Ebből az időből arról is van adatunk, hogy hány újpesti fiú járt a budapesti középiskolákba. Felmerült ugyanis az az ötlet, hogy a polgári fiúiskolát meg kellene szüntetni, illetve át kellene alakítani gimnáziummá. Újpesten nélkülözhetetlen volt a polgári iskola is, és ezért a polgári iskola igazgatója, **Greisinger** István, a székesfővárosi gimnáziumok igazgatóihoz fordult az újpesti diákok statisztikája végett, hogy ezzel is kimutassa, miszerint nem oly nagy a helybeli gimnazisták száma, hogy miattuk a sűrűn látogatott és szükséges polgárit érdemes volna megszüntetni. És csakugyan, az V. kerületi állami főgimnázium kivételével, melynek igazgatója nem válaszolt **Greisinger** kérdésére, mindössze 21 fiú iskolázott a pesti főgimnáziumokban az 1896-97. tanévben. E statisztika azonban nem nyújt helyes képet. Először, mert nem tartalmazta a testvér Rákospalota község diákjai számát, kik szintén a jövőendő újpesti gimnázium vonzókörébe voltak sorolandók. Másodszor, mert a Markó utcai főgimnázium éppen az az iskola, hova legközelebbi fekvése miatt a legtöbb újpesti fiú járt, és csakugyan ebben az iskolaévben nem kevesebb, mint ötvenegynéhány. Harmadszor, mert nem veszi tekintetbe, hány újpesti és palotai fiú járt a rákospalotai nyilvánossági joggal felruházott **Wagner** Manó-féle gimnáziumba.

Ezek szerint, mindent összevéve, a millennium idején legalábbis jó százra tehetjük azoknak az újpesti és palotai fiúknak a számát, kik gimnáziumi tanulmányokat folytattak, vagy a polgári után

folytatni készültek. Természetesen tetemes lehetett azok száma, kik egyfelől a budapesti iskolázás nehézségei, másfelől a Wagner-intézet költséges volta miatt nem gondoltak a gimnáziumi tanulmányokra. A gimnázium ez idő szerint tehát tényleges szükségletté vált Újpesten.

Föl is merült ebben az időben, alighanem 1896-ban, a második kísérlet az újpesti főgimnázium felállítására. Ez a szép, de ideális terv dr. **Ladányi** Zsigmond állatorvos, **Ugró** Gyula honvédelmi minisztériumi számtiszt, dr. **Sugár** Bódog ügyvéd, **Klima** Lajos tanárjelölt és **Sonnenfeld** (Székely) Ábris kereskedő nevéhez fűződik. Ezek a férfiak fiatalos lelkesedéssel összeállottak és elhatározták, hogy az újpesti társadalom segítségével megcsinálják a gimnáziumot. A hírlapi propagandát **Sugár** szolgálta újpesti hetilapjában, míg a többiek magánúton izgattak. És akadtak többen, kik hajlandók voltak anyagilag támogatni az ügyet. **Ladányi** például két évre díjtalanul felajánlotta Rákóczi utcai házát az iskola számára. Mások bútorzatot kínáltak fel. Ismét mások pénzbeli segítséget voltak hajlandók nyújtani. Mindhiába. Ha többen is voltak, mégsem voltak elegendően ahhoz, hogy a szükséges nagy anyagi fedezetet biztosítani tudták volna. Így a nemes terv nem valósulhatott meg.

A második kísérletet nyomon követte két év múlva a harmadik. Ez a kísérlet **Wolfner** Tivadar nevéhez fűződik. 1898. október 22-én a község képviselőtestületének közgyűlésén történt, hogy **Wolfner**, a gödöllői választókerületnek 1896 óta szabadelvű-párti képviselője és Újpest községi képviselője önálló indítványt tett az újpesti gimnázium, mégpedig állami gimnázium létesítése tárgyában. A képviselőtestület természetesen pártolólág fogadta az indítványt és evégből tizenegytagú bizottságot küldött ki kebeléből. **Wolfner** ettől az időtől kezdve több éven át személyesen közbenjárt a **Bánffy**-, majd a **Széll**-kormány kultuszminiszterénél, dr. **Wlassics** Gyulánál, de tényleges eredményt nem tudott elérni.

Ezzel csaknem egy időben, 1899-ben merült fel a gimnázium létesítésére irányuló negyedik kísérlet. Ez **Simonyi** Béla középiskolai tanár nevéhez fűződik, ki magángimnáziumot szándékozott létesíteni Újpesten, melynek első osztályát az 1899-1900. tanévre már meg is akarta nyitni. Azonban a szubvenció dolgában nem tudott megállapodásra jutni a községgel és ezért a tervből nem lett semmi.

A következő évben egy váratlan eset jött támogatni a gimnázium ügyét. Az évvégi beíratások alkalmával ugyanis az újpesti szülőket, kik gyermekeiket a községükhöz legközelebb eső és ezért leginkább felkeresett budapesti V. kerületi Markó utcai állami főgimnáziumba vitték beíratni, az iskola kapuján ez a lesújtó felirat fogadta: *Újpestiek nem vétetnek fel!*

Ez a rideg elutasítás óriási fehéborodást keltett az érdekelt és a nem érdekelt újpesti lakosokban. Éppen ezért megvolt a haszna, hogy immár elkerülhetetlenül szükségesnek tűntette fel a helybeli gimnázium megvalósulását. Aki e végből szavát felemelte, ismét **Brankovics** György volt. Vezércikkében *állami* gimnáziumot sürgetett, és ha ez nem megy, *községi* gimnáziumot.

A közvetlen bajon sietett segíteni **Zsilinszky** Mihály kultuszminiszteri államtitkár, ki intézkedett, hogy az újpesti gyermekek beíratkozhasanak a két év előtt — a túlszűfolt V. kerületi főgimnázium fiókjaként — megnyílt és az előző évben önállósított, Újpesthez szintén közel eső VI. kerületi Lovag utcai főgimnáziumba, valamint a többi budapesti főgimnáziumba, sőt az V. kerületbe is, az V. osztályosoktól kezdve.

A következő 1901. évben a község képviselőtestülete **Wolfner** Tivadar indítványára **Wlassics** Gyula kultuszminisztert az újpesti elemi iskolákkal szemben tanúsított „atyai gondoskodásáért”, de kétségkívül hajlandóságának a gimnázium iránt való megnyerése végett is díszpolgárává választotta meg, mely kitüntetésre eddig **Kossuth** Lajoson kívül csupán **Bellágh** Imre vármegyei főügyész, **Tóth** József Pest megyei tanfelügyelő, **Kemény** Gusztáv nyugalmazott váci felső járási főszolgabíró, végül **Beniczky** Ferenc Pest megyei főispánt érdemesítette, míg **Wlassicsal** egyidejűleg **Plósz** Sándor igazságügyminisztert is megválasztotta díszpolgárrá, mert Újpesten 1900. január elsejével járásbírótságot szervezett. Mindhiába. **Wlassics** miniszternél nem ért célt **Wolfner**, és ezzel a harmadik kísérlet megghiúsultnak tekinthető.

Ez azonban nem csüggesztette el az újpestieket, sőt újabb kísérletre ösztökélte. A következő 1902. esztendőben az újpesti **Közművelődési Kör**, melyet 1877 nyarán alapított meg **Ladányi** Zsigmond elnökle alatt tizennyolc lelkes ifjú, szintén a gimnázium harcosainak sorába lépett és felvette a harmadik kísérlet elejtett fonalát. A kör három

derék tagja: dr. **Miklós** Antal ügyvéd, dr. **Oszman** Mór orvos és **Kis** Lajos magánhivatalnok indítványt tettek, hogy a kör indítson hathatós mozgalmat a gimnázium felállítása céljából. A választmányi ülés lelkesen elfogadta a javaslatot és a mozgalom vezetésére rögtön öttagú bizottságot választott.

A bizottság első teendője volt összegyűjteni mindazokat az adatokat, melynek alapján jogosan lehetett kérni gimnáziumot a kormánytól. Midőn ez megvolt, a Közművelődési Kör 1903. február 3-ára értekezletre hívta össze az érdekelteket a kör helyiségébe. Az értekezők a különböző iskola-típusok híveinek élénk eszmecseréje után kimondta, hogy Újpest közszükséglete a polgári mellett: a gimnázium. Azután **Friedmann** Ármin indítványára elhatározta, hogy az ügyet, tekintettel arra, hogy a szükséges anyagi áldozatok a község előjáróságát érintik a legközvetlenebbül, a községi képviselőtestület hatáskörébe utalja és azt felkéri, hogy a következő tanév elejéig juttassa dűlőre a gimnázium felállítását.

Igy is lett. A kör bizottsága csakhamar memorandumot szerkesztett és ezt áttette a község képviselő-testületéhez azzal a kéréssel, hogy tegye magáévá és juttassa fel a kormányhoz.

A község képviselő-testülete legközelebbi közgyűlésén foglalkozott a kör kérelmével, ezt általános tetszés mellett magáévá tette és elhatározta, hogy a kérvényt a hiányok pótlása után küldöttség útján felterjeszti **Wlassics** miniszterhez. A küldöttség vezetésére pedig felkérte **Wolfner** Tivadart, ki immár a második ciklusban képviselte a gödöllői kerületet. Végül köszönetet szavazott a körnek, hogy a régóta vajúdo ügyet reális mederbe terelte.

A küldöttség, miután csakhamar kormányválság állott be, csak a következő évben ment fel a **Khuen-Héderváry** kormányt felváltott **Tisza** István-kormány kultuszminiszteréhez, **Berzeviczy** Alberthez. **Wolfner** Tivadar azonban már előzőleg gondosan előkészítette a talajt, amennyiben felhívta a miniszter figyelmét az újpesti gimnázium ügyére és több ízben eszmecserét folytatott vele róla. A miniszter 1904. június 17-én fogadta az Országház miniszteri szobájában Újpest küldöttségét, melyet **Wolfner** vezetett. Újpest óhaját az eredetileg kiszemelt, de közben megbetegedett **Illek** Vince apátplébános helyett dr. **Führer** Simon tolmácsolta tartalmas beszédben. És a miniszter a

kérvényt ávévén, azt az örömdetes kijelentést tette, hogy a kérelmet jogosultnak tartja és komoly megfontolás tárgyává fogja tenni.

A gimnázium azonban már oly égető szükség volt Újpesten, hogy a község nem tudta bevárni az ötödik kísérlet eredményét, hanem ezzel egyidejűleg újabb kísérletet tett 1903-ban, hogy az iskola létesülését jobban biztosítsa. Ezúttal a magyar kultúra legősbibb forrásához, a Géza fejedelem által betelepített Szent Benedek rendhez fordult, mely ez idő szerint nem kevesebb, mint hat gimnáziumot tartott fenn és pedig Esztergomban, Komáromban, Sopronban, Győrött, Kőszegen és Pápán. És a rend főapátja, a község nagy öröme, hajlandónak mutatkozott egy hetedik rendi gimnázium vezetésére Újpesten. Mire tüstént megindultak a tárgyalások.

Hogy mennyire általános és életbevágó volt a gimnázium kérdése, mutatja, az az érdekes eset, hogy az úgynevezett Régi Hívek Köre, mely tulajdonképpen csupán egy minden alapszabályok nélkül szűkölködő kávéházi asztaltársaság volt, 1904. május 26-ára szintén értekezletet hívott össze a gimnázium ügyében a Széchenyi Kávéház külön helyiségébe.

És hogyne lett volna életbevágó és általános, mikor az 1903-1904-es iskolaévben már nem kevesebb, mint 147 újpesti tanuló járt a fővárosi főgimnáziumokba. És mennyivel megnőtt volna a gimnazisták száma, ha helyben van iskolájuk.

Csoda-e ilyen körülmények között, ha dacára a kétfélel, az állami és a bencések részéről egyaránt kecsegtető megoldásnak, a község polgársága nem tudta megvárni az eredményt és egy harmadik megoldással akarta a gimnázium létesülését minden eshetőségre biztosítani. Rövid nyolc nappal ugyanis **Berzeviczy** kecsegtető szavai után dr. **Kovács Nagy** Lajos kilenced magával kérvényt intézett az előjárósághoz, hogy a legközelebbi közgyűlés napirendjére tűzze ki a gimnázium ügyét. Érdekes, hogy a kérvény kilenc aláírója közül négyen résztvettek a kultuszminisztériumi küldöttségben és személyesen hallották a miniszter reménytadó szavait.

És miután kívánságuk teljesült, a július 16-i közgyűlésen **Kovács Nagy** Lajos azzal az indítvánnyal lépett fel, hogy mivel meggyőződése szerint a gimnázium ügyében tett lépések legalább egyelőre nem fognak eredményre vezetni, nyisson a község gimnáziumot, és az első osztályt már a

következő tanévben állítsa fel. Kérését azzal támogatta, hogy a község az iskolának kezdetben csekély és lassan fokozódó költségeit elbírja, és az állam idővel úgyis átvenné, mint a többi újpesti községi és magániskolákat.

Élénk és érdekes vita után a képviselőtestület ugyan nem döntött az időelőttinek talált kérelemre nézve, de nem zárkozott el egy községi gimnázium gondolatától és evégből **Zsoldos** János főjegyző indítványára bizottságot küldött ki, mely az esetleges községi gimnázium megvalósítása módozatait kidolgozza.

A két előbbi kísérlethez fűzött remények közül az egyik csakhamar megghiúsult. Október 12-én ugyanis megérkezett **Fehér** Ipolynak, a bencés rend főapátjának átirata ama feltételekkel, melyek mellett hajlandó lett volna a község által létesítendő főgimnázium vezetését elvállalni. A rend feltételei a következők voltak: a község emeltesen saját telkén iskolaépületet és gondoskodjék bebútorozásáról és fenntartásáról, míg az iskola tanszerekkel való felszereléséről, belső tisztántartásáról, a fűtésről, világításról és vízköltségekről a rend gondoskodnék; továbbá építtessen a község az iskolatelken rendházat és gondoskodjék annak fenntartásáról, míg e rendház bebútorozását, tisztántartását, fűtési, világítási és vízköltségeit a rend eszközölné; végül a nyolc osztályhoz szükséges 14 tanerőt a rend adná, de a város teljes ellátásuk fejében 40.000 koronát fizessen, míg a tornamestert és a szolgálakat a rend fizetné.

A feltételek Újpest község pénzügyi viszonyai tekintetében kétségtelenül súlyosak voltak. A község válaszából kitűnik, hogy a rendi gimnázium felállítása nem kevesebb, mint 600.000 korona tőkebefektetést igényelt volna. A község azonban ily nagy összeg felett nem rendelkezett, csekély anyagi jövedelmei pedig a kölcsön útján való fedezését sem engedhették meg.

Amint azonban mondják, ez nem az utolsó szava volt a rendnek, ellenkezőleg, hajlandó lett volna áldozatokat hozni, mert kedve volt Újpesten iskolát nyitni, de újabb tárgyalásoknak gátat vetett az a körülmény, hogy csakhamar teljesedni látszott a község másik reménye, vagyis az állami gimnázium.

November 21-én ugyanis **Wolfner** Tivadar képviselő örvendező levél kíséretében elküldte a kultuszminiszternek aznap kelettel hozzá intézet levelét, melyben hajlandónak nyilatkozott a jövő

tanévben Újpesten első gimnáziumi osztályt nyitni, mint valamelyik fővárosi állami főgimnázium fiókját, ha a júniusi beíratások alkalmával a községgel szomszédos V., VI. és VII. kerületi főgimnáziumok első osztályába legalább 60 újpesti tanuló iratkozik be és, ha a község saját költségén megfelelő helyiségekről gondoskodik.

A hír hamar köztudomású lett és általános örömet és megnyugvást keltett a községben, hogy régi reményei ötszöri meghíúsulás után végre megvalósulni készültek. Hálájuk elsősorban **Berzeviczy** felé szállt, mint aki a *legyen* szót kimondta, másodsorban **Wolfner** felé, ki azt kieszközölte. A község képviselőtestülete örömmel késznek nyilatkozott a helyiségeket a kormány rendelkezésére bocsátani. Egyben **Wolfner** Tivadarnak háláját és legbensőbb köszönetét tolmácsolta a község nevében, ezt jegyzőkönyvében megörökítette és előtte küldöttség útján tolmácsolta. Végül az 1905. évi községi költségvetésben a gimnázium helyiségeinek fedezése céljából 2000 koronát szavazott meg.

Hátra volt még a másik feltétel, a 60 jelentkező. Evégből a község előjárósága hivatalosan kérést intézett a helybeli állami elemi iskolák igazgatóihoz, hogy hívják fel idejekorán a szülők figyelmét arra, hogy a jövő iskolaévben megnyílik az állami gimnázium első osztálya, és hogy az érdekeltektől vegyenek kötelező nyilatkozatot a beíratásra és egyidejűleg szedjék be a beíratási és félévi tandíjakat, melyet előre be kell fizetni, miután az iskolanyitás feltétele, hogy legalább 60 tanuló jelentkezék.

Az igazgatók a kérelemnek teljes buzgalommal igyekeztek eleget tenni. Ahány tanuló pedig buzgolkodásuk ellenére is hiányzott még a hatvanból, azt a számot összehozta a községi előjáróság és a Közművelődési Kör buzgolkodása. Különösen nagy érdeme volt ebben a körnek, melynek tagjai saját gyűjtésük útján fedezték a szegénysorsú jelentkezők beíratási díját és félévi tandíját. Úgyhogy csakhamar együtt volt a kívánt szám, sőt 60 helyett 62 tanuló jelentkezett. A tanévvégi beíratkozások alkalmával **Zsoldos** János községi főjegyző és **Vas** József tanító, a Közművelődési Kör jegyzője, személyesen jegyeztették be a 62 tanulót a budapesti V. kerületi állami főgimnázium igazgatójánál dr. **Wagner** Alajosnál.

Ezzel a minisztertől kívánt feltételek teljesülven, úgy látszott, hogy az újpesti gimnázium sorsa

annyi kétség és remény után biztosítva volt. Ez a hit azonban, sajnos, korai volt.

Az újpesti állami főgimnáziumot elsöpörte az a nagy politikai fordulat, mely az 1905. évi téli választásokhoz fűződött. Ekkor ugyanis váratlanul megbukott a **Tisza** Kálmán alapította és kerek 30 éven át kormányzó Szabadelvűpárt és az egyesült ellenzéki pártok jutottak többségbe, mire június 18-án a **Tisza** István-kormány helyét a **Fehérvár**-kormány foglalta el, melynek hivatalos küldetésével a korona és a koalíció közti megegyezést mondták. Újpest még a kormányválság idején kérvénnyel fordult **Berzeviczy**hez, hogy intézkedjék a gimnázium megnyitása iránt; a választ azonban erre már az új kormány kultuszminisztere, dr. **Lukács** György adta meg. Július 28-án érkezett meg a községhez **Lukács** válasza, amelyben tudtul adta, hogy az első gimnáziumi osztály megnyitására nézve nem intézkedhetik, mert az illetékes tényezők és elsősorban a törvényhozás még nem járultak hozzá.

Ezzel az újpesti állami gimnázium ügye, illetve a gimnázium létesítésére irányuló hatodik kísérlet is megghiúsult.

A községi gimnázium (1905-1908)

Újpest vezetősége azonban nem tudott beletörődni a gimnázium ügyének bukásába. nem nyugodhatott bele, hiszen e régi hiány betöltése már általános szükséggé vált. Ezért nem rettent vissza a nagy anyagi áldozattól, hanem merész áldozatkészséggel elhatározta, hogy tető alá hozza a hetedik kísérletet, vagyis községi gimnáziumot létesít és az első osztályt már a következő iskolaévben megnyitja. Bátorította erre **Lukács** miniszter leirata is, melyben hajlandónak nyilatkozott az esetleg megnyíló községi gimnáziumot állami kezelésbe venni, majd ha a törvényhozás erre kellő fedezetet állapít meg.

Július 28-án érkezett Újpestre a miniszter említett leirata, és másnap már a község képviselő-testülete az előljárásság javaslatára egyhangúan elhatározta, hogy községi gimnáziumot állít fel. Ez a nap 1905. július 29-e tehát az újpesti gimnázium születésnapja. Maradandó érdeme ez a község akkori előljárásságának és képviselőtestületének. A gimnázium működésbe hozatala körül felmerülő

összes teendők végzésére a képviselőtestület teljes felhatalmazással és végleges intézkedési joggal **Zsoldos** János községi főjegyző elnöklete alatt bizottságot küldött ki, és ennek — a község költségvetésében az állami gimnáziummal járó költségek fedezésére már felvett 2000 koronát az előre nem látott kiadások címéből 4000 koronával megtoldva — kerek 6000 koronát bocsátott rendelkezésére.

Július 29-én határozta el a község a gimnázium felállítását, alig egy hónapi idő maradt tehát a kivitelre.

Az első és fontos kérdés volt a gimnázium igazgatójának kiszemelése. A gimnáziumi bizottság erre a feladatra a község egyik fiát, **Mildenberger** Mártonnak, Újpest megalapítójának anyai ágon dédunokáját, **Klima** Lajos beszercebányai főgimnáziumi tanárt választotta ki, kit azonnal sürgöny útján hívott meg a gimnázium szervezésére és vezetésére. **Klima** a megbízást elfogadta, hazasietett, mire a gimnáziumi bizottság július 31-én az iskola igazgatójává megválasztotta. A következő feladat volt a tanári testület megalakítása. Ez könnyen ment, miután csak egy rendes tanszékről volt szó. Erre az állásra a bizottság megválasztotta **Lengyel** L. Károly matematika és fizika szakos tanárt. Kívüle még megbízta a torna tanításával **Scherer** Gyula újpesti állami polgári leányiskolai igazgatót és okl. tornatanárt, az énektanítással pedig **Erkel** Sándor karmestert, a nagy magyar zeneszerzőnek, **Erkel** Ferencnek unokáját és **Erkel** Gyula országos zeneakadémiai tanárnak és operai karmesternek fiát. A hitoktatást illetőleg a római katolikus hittan tanításával gróf **Csáky** Károly váci püspök **Szedlacsek** István újpesti lelkészt bízta meg, míg a református, evangélikus és izraelita vallás oktatására az illető egyházközségek saját lelkészeit, ugymint **Mády** Lajos esperest, **Geduly** Lajost és dr. **Venetianer** Lajos főrabbit bízták meg.

Nehéz kérdés volt az új iskola helyiségeinek megoldása. A gimnáziumi bizottság nem ért rá sokat keresgélni és válogatni, így az iskola első osztálya számára, jobb híján, ideiglenesen az Attila utca 12. számú, **Mády** Lajos tulajdonát képező házat bérelte ki. Ebben az igénytelen kicsiny, földszintes házikóban éppen, hogy jutott hely a tanteremre, tanári szobára és igazgatói irodára.

Közben **Klima** igazgató serényen hozzálátott a gimnázium szervezésének munkájához, melynek

eredménye volt, hogy az iskola rendes időben megnyitásra készen állott.

Hogy mekkora hiányt pótolta a gimnázium, kitűnt már a beírás első napján. Az első osztályba jelentkezők száma ugyanis mindjárt szeptember elsején túllépte a hatvanat, melynél többen a törvény szerint egy osztályban nem tanulhatnak. Felmerült tehát egy párhuzamos első osztály felállításának szüksége. A gimnáziumi bizottság nem akart fél úton megállni és a költségektől meg nem riadva, elhatározta a párhuzamos első osztály felállítását. Ez a körülmény természetesen az iskolaépület tekintetében új követelményeket jelentett. A második tanterem megteremtése még csak könnyen ment, egyszerűen lebontották az igazgatói irodát és a tanári szobát elválasztó falat. Ezáltal azonban e kettő kiszorult az épületből. Minthogy e helyiségeket távolabb fekvő épületbe áthelyezni úgy pedagógiai, mint gyakorlati szempontból hátrányos lett volna, be kellett érni a szomszédos Attila utca 14. számú bérházban kivett két parányi szobácskával. Hogy pedig ezek hozzáférhetőbbek legyenek, kénytelenek voltak minden építkezési szabályrendelet félretételével ajtót törölni az épület tűzfalán, miáltal az iskolaudvarba nyíltak.

Azonban a párhuzamos osztály ellenére is a jelentkezett 105 tanuló közül 21 nem újpestit vissza kellett utasítani, miután a két kis terembe 84-nél több tanulót lehetetlen volt beszorítani.

A párhuzamos osztály természetesen újabb tantereket is követelt. A gimnáziumi bizottság megválasztotta tehát **Miklós** Alajos latin-történelem szakos tanárjelöltet helyettes tanári minőségben, egyben megbízta a rajzórák ellátásával **Jurkovich** Viktor rajztanárt, míg a természetrajz tanítására díjtalanul felajánlotta szolgálatát **Jólész** Béla természetrajz-vegytan szakos tanár és tanította is heti négy órában az egész év folyamán. Végül a tornajáték-délutánok vezetése lecskei **Sulyok** János tornatanárra, az iskolaorvosi teendők pedig dr. **Fadgyas** Gyula orvosra lettek bízva.

Szeptember 4-én az új iskola első tanárai és tanítványai, miután Isten segítségét kérték, összegyűltek az intézetben, és itt **Klima** Lajos igazgató és **Mády** Lajos esperes, mint a gimnáziumi bizottság képviselője, ünnepélyesen megnyitották az új iskola első tanévét; az előadások azonban a párhuzamos osztály felállítása folytán támadt munkálatok miatt csak szeptember 14-én kezdődtek

meg. Azóta immár 10 éve szakadatlanul folyik a kultúrunka az újpesti gimnáziumban.

Az új gimnázium első tanári karának 13 tagja közül az idei jubiláris iskolaévben csupán nyolcan tagjai még az intézetnek, de ezek közül csak öten ünnepelhették az iskolánkban végzett érdemes tanári munkálkodásuk tizedik évfordulóját: **Lengyel** Károly és a hittan tanárai: **Szedlacsek** István, **Mády** Lajos, **Geduly** Lajos és dr. **Venetianer** Lajos. A többi hármat: **Jurkovich** Viktort, **Jólész** Bélát és dr. **Fadgyas** Gyulát a harctérre szólította a legszentebb honvédelmi kötelezettség.

Az új iskola csupa fiatal, ifjú erőből álló tanári testülete mélyen átérezte, mit vár tőle Újpest és a magyar közművelődés, és bensőséges lelkesedéssel fogott a munkához. Játszva megküzdött az iskola kisebb-nagyobb bajaival és hiányaival, miket talán ő maga észre sem vett.

Hiányok, bajok bizony akadtak. Az iskolaépület nemcsak félreeső fekvése, hanem a helyiségek tekintetében sem volt megfelelő. Főbb bajai voltak: a kicsiny termék, melyeket nem lehetett jól temperálni és állandóan szellőztetni; a kicsiny ablakok, melyek nem adtak kellő világosságot; azután a szertárhelyiség hiánya, ahol a taneszközöket célszerűen el lehetett volna helyezni és kezelni; majd a tanszerek korlátolt száma; továbbá a rajzterem hiánya, ami miatt a rajzolás az erre nem alkalmas padokon folyt; azután a tornaterem hiánya, miért is a tornaórák a Pest megyei kir. tanfelügyelő engedélyével az állami polgári leányiskola tornatermében folytak, hová mindig egy-egy tanár kísért a fiúkat; végül, hogy az igazgató és a szolga lakása nem volt az épületben. Mindeme zavaró körülmények ellenére a tanári kar olyan fáradhatatlan buzgalommal dolgozott, hogy midőn az iskolaév vége felé a pestvidéki tankerület királyi főigazgatója, **Spitkó** Lajos az új intézetet első ízben meglátogatta, hogy behatóan megvizsgálja úgy a tanárok munkáját, mint a tanulók ismereteit, a beszámoló főigazgatói értekezleten teljes elismerését és megelégedését fejezte ki a tanulmányi és fegyelmi állapotokat illetőleg, és szívesen állapította meg, hogy az intézet buzgó munkával kezdte meg működését.

Még be sem fejeződött az első iskolaév, midőn mozgalom indult meg az újpesti szülők körében, hogy a következő esztendőben ne csak a sorra kerülő második gimnáziumi osztályt nyissák meg, hanem egyúttal a harmadikat is.

Evégből dr. **Kovács Nagy Lajos** orvos már június 3-án folyamodványt nyújtott be a gimnáziumi bizottsághoz és kérését egy nyilatkozattal támogatta, melyben 17 újpesti lakos kötelező ígéretet tett, hogy második gimnazista fiait az újpesti gimnáziumba íratja be, ha a III. osztály megnyílik.

A gimnáziumi bizottság a kérelmet indokoltan találta és elhatározta, hogy teljesíteni fogja.

Az új osztályok új tanerőket is követeltek. A bizottság a szükségessé vált két magyar-latin tanszékre megválasztotta helyettes, illetve óraadó tanárokként **Lakatos Józsefet** és dr. **Puchala Sándort**, majd utóbbinak a lugosi állami főgimnáziumhoz történt kineveztetése, illetve lemondása után dr. **Fischer Izidort**. Lakatos — az igazgatót leszámítva — az első tanerő volt, ki már régi, hat esztendő pedagógiai működésre tekinthetett vissza a fiatal tanerők közt, kik úgyszólván az intézetnél kezdték meg tanári pályájukat. **Fischer** is itt kezdte működését és benne az iskola valóban kiváló rátermettségű tanerőt nyert. Miután pedig **Scherer** nem vállalhatta tovább a tornatanítást, helyébe **Holitsch Gábort** választották meg.

Az új osztályok természetesen kinőttek a múlt évi iskolaépületből és új helyiséget követeltek. A gimnáziumi bizottság pályázatot hirdetett alkalmas bérházra, mely legalább két-három évig a fejlesztendő iskola céljainak megfelelően. Ilyen építmény az újpesti lakásviszonyok miatt nem akadt, mert az épületek többnyire egyalakos magánvillák vagy még inkább kislakásos apró bérházak voltak. Pályázó ilyenformán kevés akadt. A bizottság választása az aránylag legmegfelelőbbre, a **Hladek Nándor** tulajdonát képező Király utca 34. számú házra esett, melyet 4000 korona évi bérért vett ki. Ezt az épületet is csak a tulajdonos terhére történt nagy átalakításokkal lehetett használatba venni. Azonban a ház, mivel nem iskolai célokra épült, egyáltalán nem volt megfelelő. Szó sincs róla, jobb volt némileg az előbbinél, de messze maradt egy a pedagógiai és higiéniai követelményeknek megfelelő épülettől. Előnyösebb volt a réginél, mert először is jutott benne helyiség külön rajzterem számára. Továbbá, mert a szolga is lakást kapott benne. Előnyös volt az is, hogy a tanszereket két kis szobácskában, a tanári szoba és az igazgatói iroda előszobáiban jórészt el lehetett helyezni és célszerűen kezelni. Végül fákkal beültetett gyep-ágyas, rózsabokros udvara és gyümölcsfás kertje, mint valami üde oázis fogadta gyalogjárók

aszfaltozása miatt fáikat vesztett, poros, szürke utcákról belépőt, hova az utca pora és zsivaja nem hatolt be.

Ezekről eltekintve azonban megmaradtak az első, ideiglenes épület bajai. Az új iskola tantermei is csupa kicsiny, alacsony szobák voltak, emiatt a jelentkezett 210 tanuló közül 52-től meg kellett tagadni a felvételt. Hiányos volt a termek megvilágítása is, ami különösen a sötét téli napokon okozott zavarokat, minthogy belső világításról nem volt gondoskodva. A termeket továbbá megfelelő kályhák híján nem lehetett jól temperálni és szellőztető készülékek híján nem lehetett óra alatt állandóan felfrissíteni. Baj volt, hogy az osztályok közvetlenül az udvarra nyíltak, zárt folyosó nem volt, ami természetesen sok hátránnyal járt. Esős, havas időben a tantermekben elhelyezett nedves felöltők párolgásukkal hozzájárultak az amúgy is hamar romló levegő terhessé tételéhez. Fűtés idején az ifjúság és a tanárok a zsúfoltság és a célszerűtlen kályhák miatt túlfűtött tanteremből egyenest a hideg udvarra kerültek, hiszen a termeket a szünetekben alaposan szellőztetni kellett. A kitóduló diáksereg esőzéskor és havazáskor még mozgással sem védőkezelhetett a hideg és a nedvesség ellen, mert a szűk udvar és a mellékudvar sárral, hóval volt tele. Így a növendékek állandóan a meghűlés veszélyének voltak kitéve.

Fennmaradt azután az első épület bajai közül a tornaterem hiánya. Az ifjúság most sem tudott saját intézetében a testgyakorlás fontos követelményének eleget tenni. A messze eső polgári leányiskola helyett azonban a közelebb fekvő Erzsébet utcai állami elemi iskola tornatermét használták, amely elég tágas volt ugyan, de felszerelése a gimnázium igényeinek nem felelt meg. Nagyobb baj volt azonban, hogy a tornaórák alatt felhevült és megizzadt gyerekek a hideg, szeles időkben az intézetbe visszatérés közben egészségüket veszélyeztették. Eme veszély miatt a tornaórákat nem lehetett teljesen kihasználni, viszont ezt lehetőleg pótolták a tornajátékdélutánokon, melyeket az első évtől fogva az Újpest Rákospalotai Atlétikai Klub szívessége folytán az egylet Mező utcai nagy sporttelepén tartottak meg, minek fejében a község az egyletet anyagilag támogatta.

Ilyen körülmények között nem lehet csodálni, hogy a mulasztások száma aránylag nagy volt. Hogy ennek dacára kevés súlyosabb és hosszabb

megbetegedés fordult elő, ez egyfelől az iskola kiváló és lelkiismeretes orvosának, másfelől a tanári karnak érdeme, kik óvóintézkedéseikkel és a diákok állandó szemmel tartásával az ifjúság testi jóléte érdekében tőlük telhetőleg mindent megtettek.

Az iskolaépületről maga **Spitkó** főigazgató mondomta ki évvégi látogatása alkalmával a lesújtó kritikát: „*az épületet az iskolai körülmények szempontjából komolyan bírálat alá venni nem lehet és ez ilyen bírálatot nem is állana ki*”.

Ennek ellenére az intézet mégis három évet húzott ki ebben az épületben, sőt évről évre kedvezőtlenebb körülmények között.

A következő harmadik iskolaévben megnyílt a gimnázium negyedik osztálya. Egyben a jelentkező tanulók nagy száma miatt párhuzamos második osztályt is kellett nyitnia a gimnáziumi bizottságnak. Azonban még így sem lehetett a jelentkező 282 tanulót mind felvenni, hanem közülük 42-t vissza kellett utasítani.

Az új osztályok káros következménye volt, hogy meg kellett szüntetni a rajztermet, ki kellett lakoltatni a szolgát avégből, hogy a kicsiny szobakonyhas lakásából kikerüljön a félig padlós, félig köves tanári „terem”, végül a taneszközök számára is csak egy kicsiny előszoba maradt. Érezhetővé vált továbbá a külön hittanterem hiánya.

A megszorodott osztályok tanításának el látása végett a város két új tanszéke hirdetett pályázatot. Éspedig egy latin-német és egy történelem-földrajz tanszékre. Az elsőnek megválasztották rendes tanárnak a jeles fiatal historikust, dr. **Závodszy** Levente latin-történelem szakos zombori állami főgimnáziumi helyettes tanárt, a másodikra pedig helyettesként **Hendel** Ödön okleveles tanárt. Závodszy csakhamar lemondott állásáról, visszatért zombori tanszékére és így nem gyümölcsöztette iskolánkban tehetőségét, mely azóta hazai történettudományunk terén sok szép dolgot eredményezett. Helyette szükségből egy latin magyar szakos tanárt, a **Wagner**-intézetben működött dr. **Szabó** Mózeszt alkalmazták. Viszont a heti 8 német óra ellátásával **Szigeti** Vilmost bízták meg, mindkettőt óraadói minőségben. A róm. kat. hittanórák ellátására a váci püspök még egy hitoktatót nevezett ki dr. **Thury** Károly személyében.

Ez a harmadik év volt a fiatal községi gimnázium utolsó éve.

A szünidőben ugyanis az állam saját kezelésébe vette át és tovább fejlesztette az iskolát, mely ilyenképpen a negyedik tanévben mint állami főgimnázium folytatta működését.

Az államosítás (1908)

Újpest község annak idején a gimnázium létesítésével járó nagy anyagi áldozatokat abban a reményben vállalta magára, hogy az állam e terhet rövid időn belül leveszi válláról. Reményének szilárd alapot adott **Lukács** kultuszminiszter leirata, melyben hajlandónak nyilatkozott az intézetet állami kezelésbe átvenni, ha a törvényhozás annak idején hozzájárul.

Midőn Újpest az új iskola nyilvánossági jogáért folyamodott a miniszterhez az 1905-ös tanév elején, nem mulasztotta el kifejezni ama reményét, hogy a miniszter ígéretét nem fog késni megvalósítani. Az első iskolaév befejezése után pedig egyenesen folyamodással járult az új miniszterhez, a koalíciós **Wekerle**-kormány közoktatási miniszteréhez, gróf **Apponyi** Alberthez, hogy ha a küszöbön álló tanévre nem is, de legalább a következő évre államosítsa az intézetet. Kérését azzal indokolta, hogy Újpest, bár roskadozó vállal, de megnyugvással viselte és fogja viselni azokat az áldozatokat, melyek az I. osztály felállítására és fenntartására, valamint az új tanévben egyszerre megnyitandó II. és III. osztály megkövetelnek, de ezek az áldozatok oly súlyosak, hogy a középiskola állandó fenntartása túlhaladja erejét.

A várva várt válasz csakhamar megérkezett és azt az öröndetes hírt hozta, hogy a miniszter a törvényhozás hozzájárulása esetén hajlandó a háromosztályos gimnáziumot állami kezelésbe venni, sőt a pénzügyi helyzethez képest annak idején főgimnáziummá fejleszteni. Azonban az államosítást ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a község először évente 12.000 koronával vagy ennek megfelelő nagyságú egyszer s mindenkorra összeggel és iskolaépület emelésére alkalmas telekkel járuljon az állam költségeihez, azonkívül vállalja az államosítást követő három évi időtartamra, vagyis az állami iskolaépület elkészüléséig az iskola elhelyezésének terheit.

A község képviselőtestülete ujjongó örömmel üdvözölte a miniszter elhatározását, mely biztosí-

totta az iskola fennmaradását, sőt továbbfejlesztését. Kész is volt teljesíteni a kívánt felteteleket, amennyiben anyagi helyzete megengedte. Nevezetesen kész volt megfelelő telket felajánlani és az intézet három évi elhelyezésének költségeit viselni, olyanformán, hogy ezek az első évben 4000, a második évben 5000, a harmadik évben 6000 koronát meg nem haladhatnak. Az évi hozzájárulást illetőleg azonban kérvénnyel fordultak a miniszterhez, hogy azt 6000 koronára szállítsa le, tekintettel arra, hogy a község teljesen vagyontalan telepítvényes helység, mely kiadásait csakis községi póttadóval tudja fedezni, és mert kulturális célokra amúgy is majdnem erején felül hoz áldozatokat. Újpest eme kérvényének támogatására küldöttséget menesztett a minisztériumba országgyűlési képviselője, dr. **Hédervári** Lehel vezetése mellett, ki **Molnár** Viktor államtitkár előtt határos beszédben foglalta össze azt a sok szomorú ténnyt, ami a község ily nagy anyagi teher viselésére képtelenné teszi.

A miniszter, miután kellően tájékozódott a helyzetről, teljesen méltányosnak találta Újpest kérelmét és újabb leiratában még ugyanebben az évben oda nyilatkozott, hogy hajlandó a 12.000 koronás hozzájárulást leszállítani és megelégedni azzal is, ha a község az állandó évi hozzájárulás helyett az emelendő iskolaépület céljaira 200.000 koronát fizet, de ezen kedvezmény fejében legalább 1500 négyszögöl nagyságú és központi fekvésű telket ajánl fel.

A képviselőtestület örömmel és hálával fogadta a miniszter engedékenységet és készségesen megszavazta a 200.000 koronát és azonfelül arra az esetre, ha alkalmas községi telket nem talál-nának, a telek vételárára 120.000 koronát; egyben elhatározta, hogy ezeknek fedezésére 320.000 korona amortizációs kölcsönt vesz fel. Azután sürgősen hozzálátott a telekkérdés megoldásához.

A gimnáziumi telek ügyében három ajánlat érkezett a községhez. Az egyik **Fürst** Gerzsonnak a Viola és Nyár utcák sarkán fekvő 1200 négyszögöles telke 28 korona egységár mellett 33.600 korona vételárért. A második az Újpestvidéki Takarékpénztár Attila utca 48. és Baross utca 27. számok közt elterülő 1640 négyszögölnyi telke 50.000 koronáért. A harmadik a Temető utca és a Ferenc József tér közt elterülő **Kőrösi-** és **Schvarc**-féle telkek, és pedig **Schvarc** Jakab 655 négyszögölnyi telke ölenként 60 korona egységárt

számítva 39.300 koronáért és **Kőrösi** Lajos és neje 301 négyszögölnyi telke a rajta lévő emeletes épülettel együtt 63.000 koronáért.

Az első telek főbaja volt, hogy nem érte el a kívánt nagyságot; a másodiké, hogy nem volt központi fekvésű; míg a harmadik kettős telek a szomszédos Ferenc József téri községi területből kiegészítve, megfelelő nagysága és központi fekvése miatt alkalmasnak mutatkozott, sőt megfelelő monumentális épülettel a térnek szép külsőt ígérkezett adni. Ezért az előjáróság a gimnáziumi bizottsággal és a közoktatási minisztérium kiküldöttjeivel eme harmadik ajánlat mellett foglalt állást.

Az előjáróság tehát azzal a javaslattal fordult a község képviselőtestületéhez, hogy vásárolja meg a **Schvarc**-féle 655 négyszögölnyi telket s ezt a Ferenc József tér közterületéből bőkezűen 2000 négyszögölnyre kiegészítve ajánlja fel a kormánynak. Egyben javasolta, hogy vásárolja meg a **Kőrösi**-féle telket illetve épületet is, és ha a kultuszminiszter kíváncsi tartaná ezzel a szabálytalan gimnáziumi telket négyszögöldomúvá kiegészíteni, akkor a telek 63.000 koronányi vételárának megtérítése, illetve a 200.000 koronányi hozzájárulási összegbe való betudása mellett engedje át a gimnázium céljaira.

Az előjáróság eme javaslata nem talált osztatlan tetszésre a képviselőtestület kebelében. Dr. **Cserba** Dezső ügyvéd ugyanis visszautasította és azt indítványozta, hogy szakítson ki telket a község az iskolaépület céljára a Ferenc József-tér másik oldalán az állami polgári és elemi iskolák előtt elterülő községi területből. Igaz, hogy ezzel a község megtakarította volna a 102.300 koronányi vételárát, azonban a tér beépítésével, illetve tetemes megszűkítésével Újpest elvesztette volna fél tüdejét és csupán a másik tüdejére, az István-térre lett volna utalva.

Ezért szerencsének kell mondanunk, hogy **Cserba** indítványa csak egy szavazatot kapott és a képviselőtestület 24 szavazattal 2 ellenében elfogadta az előjáróság javaslatát. Mindenesetre megérte a nagy anyagi áldozatot az, hogy a község szervezete egészséges maradjon.

A miniszter kész örömmel elfogadta az újonnan felajánlott 301 négyszögöl területet és ennek vételárát, 63.000 koronát, a község 200.000 koronányi hozzájárulási összegéből elengedte. A teleknagyobbodás jelentős nyereség volt. Nyert vele az

iskola, de nyert vele a város is, mert az épület szebb elhelyezését és a tér szebb kiképzését tette lehetővé.

A község tehát a legnagyobb áldozatkészséggel megfelelt a kormány kívánságainak s most már csak a törvényhozás hozzájárulására volt szükség. Egy esztendei türelmetlen várakozás után végre megjött a miniszter leirata, melyben tudatta a községgel, hogy a törvényhozás beleegyezett a gimnázium államosításába, és ezért kéri, hogy a felajánlott telekre, a pénzbeli hozzájárulásra és az intézet három évi elhelyezésére nézve végérvényes határozatot mutasson fel. Miután ez megtörtént, a miniszter augusztus 6-án kelt rendeletével kijelentette, hogy az iskolát szeptember 1-jétől állami kezelésbe veszi.

Az államosítás tehát, bár nem jelentékeny áldozatok nélkül, de végre is sikerült. Maradandó érdeme ez elsősorban a közben rendezett tanácsú várossá alakult község érdemes polgármesterének: dr. Ugró Gyulának.

Az állami főgimnázium (1908-1915)

A negyedik, 1908-1909-es iskolaévben tehát a községi gimnázium, mint állami iskola folytatta működését és egyben főgimnáziummá fejlődött, amennyibem megnyílt az V. osztálya is.

Ez a körülmény elsősorban új követeléseket jelentett a helyiségek tekintetében, mert az új osztályt lehetetlen volt az iskolaépületben elhelyezni. A városnak tehát, mely három évre elvállalta az intézet elhelyezését, új épületről, illetve helyiségről kellett gondoskodnia. Hogy elkerülje a széttagolás hátrányait, a tőszomszédos Király-utca 36. szám alatt lévő, ugyancsak **Hladek** Nándor tulajdonát képező házat bérelte ki évi 1200 koronáért, és ebben a kis lakások egy részéről, az utcaiból és a legbelsőből saját költségén két tantermet létesített. Azért kettőt, hogy a főépület egyik osztályát tanári szobának lehessen használni, mivel az előző évi kamara a megsokasodott testületet nem tudta volna befogadni.

Az új termek még alacsonyabbak és még kisebb térfogatúak voltak a főépületénél, de ettől a hátránytól el kellett tekinteni annak az előnynek a fejében, hogy az iskolahelyiségek nem oszlottak ketté. Nagyobb baj volt, hogy az épületben magán-

lakások is maradtak. Nagyon érezhetővé vált továbbá a görögpótló rajz tanításához nélkülözhetetlen rajzterem hiánya. E bajon könnyen lehetett volna segíteni, ha a város az új épület lakóit kiköltözteti, mert ez esetben nemcsak a magánlakásokkal járó hátrányok küszöbölődtek volna ki, hanem jutott volna hely rajzteremre, sőt hittanteremre és szülőket fogadó szobára is. A minisztérium is csak azzal a feltétellel fogadta el az iskola új elhelyezését, ha mielőbb és pedig még erre a tanévre rajzteremről is gondoskodik a város. Azonban a város költségvetése erre az évre már ki volt merítve és ezért nem teljesíthette e kívánságot, de ígéretet tett, hogy a következő évre megfelelőbb iskolaépületről fog gondoskodni. Legfőbb ideje is volt, már csak egészségi okokból is, tanév folyamán, mint az igazgató fölpanaszolta, a mulasztások száma 431 esetre oszolva, 6081 órára rúgott, vagyis a 283 tanuló mindegyikére átlag 21,5 óra esett.

Az államosítás változást hozott a tanári karban is. **Klima** igazgatót, ki megválasztásakor nem köszönt le állami főgimnáziumi tanári állásáról, hanem évről-évre szabadságoltatta magát, az állam egyelőre mint helyettes igazgatót alkalmazta, de a tanév folyamán őfelsége igazgatónak nevezte ki. A régi rendes tanárok közül az állam átvette **Lengyel** Károlyt, **Miklós** Alajost, **Jurkovich** Viktort, **Jólész** Bélát, **Lakatos** Józsefet és dr. **Fischer** Izidort. **Hendel** Ödönt, kit az elmúlt tanév végén választott meg rendes tanárnak a gimnáziumi bizottság, csupán mint helyettest alkalmazta, de még a tanév folyamán rendes tanárrá nevezte ki. Átvette továbbá **Holitsch** Gábor óraadó tornatanárt, de a karánsebesi főgimnáziumba helyezte át és helyébe **Balázsy** András Pált nevezte ki. Ugyancsak átvette az állam dr. **Fadgyas** Gyula iskolaorvost, továbbá **Erkel** Sándort, ki azonban még az év folyamán súlyos betegség miatt kénytelen volt elhagyni állását és énekóráit **Lakatos** vette át. Dr. **Szabó** Mózeszt és **Szigeti** Vilmost, kiket a város a tanév végén helyettes tanároknak választott meg, nem sikerült az állammal átvétetni, így mindketten őszinte sajnálatunkra kiváltak tantestületünkéből és más iskoláknál folytatták tanári pályájukat. **Szabó** helyébe a minisztérium **Frencz** Gézát küldte, kiben az iskola pontos és gondos munkást nyert. **Szigeti** helyébe pedig dr. **Galamb** Sándor került, kinek mélyen járó általános és szaki képzettsége, pompás pedagógiai készsége és fiatalos lelkesedése megbe-

csülhetetlen nyereséget jelentettek iskolánknak. A megnyitott ötödik osztály miatt szükségessé vált még két új: egy matematika-természettani és egy görög-latin tanszék szervezése. Előbbire helyettesként **Pivnyik** István küldetett ki. Utóbbit dr. **Szigeti** Gyula szentesi főgimnáziumi tanár foglalta el, kinek széleskörű filológiai tudása s munkássága jelentős díszére és büszkeségére vált intézetünknek.

Nem hallgathatjuk el az esztendő krónikájában, hogy a főgimnázium a tanári kar kezdeményezésére ekkor jutott intézeti zászlóhoz. A gyűjtésre az ifjúság maga vállalkozott és az adakozásban a vármegye, a városi tanács és az újpesti polgárság versenyezve vettek részt, úgyhogy csakhamar elkészülhetett a szép fehér selyem lobogó, melynek hímzését **Jurkovich** Viktor tervezte. A zászló egyik oldalát a magyar címer ékesíti, felette a szent koronát tartó angyalokkal, a másik oldalán levéldíszbe foglalt nyitott könyv, lúdtollas kalamáris, függőpecsétetes pergamentekercs és földgömb jelképezik az iskolát, melynek jeligéje a zászló felirata szerint: „*Mindenünket a művelt, gazdag és szabad hazáért!*” Az intézet ezentúl nem nélkülözte ünnepléses kivonulásai alkalmával látható szimbólumát, mely emlékeztette az ifjakat arra, hogy tagjai egy közösségnek, mellyel gondolataikat és cselekedeteiket összhangba kell hozniuk, hogy óvakodniuk kell foltot ejteni a közösséget jelképező szeplőtelen lobogón, sőt teljes erejükből arra kell törekedniük, hogy annak mindenképpen becsületére váljanak.

Az ötödik tanévvel az intézet megvált második épületétől, mivel kinőtt belőle. Új helyiségül a város a Lőwy utca 12. számú bérházát, az úgynevezett **Becze**-udvart választotta ki. Ez 640 négyszögmeternyi területen beépített főépületből, ehhez csatlakozó 170 négyszögölön beépített kettős földszintes épületből és 630 négyszögöl beépítetlen udvarból állott. Maga az épület apró magánlakásokra volt tagolva, mégis talán az egyetlen volt a városban, mely a helybeli lakásviszonyoktól eltérően nagy emeletes építmény volt és így lakásait, természetesen kellő átalakításokkal, úgy ahogy az iskola céljaira használhatókká lehetett tenni. A város eleinte csupán bérbe akarta venni az épületet tulajdonosától, **Halász** Olivérné született **Becze** Zsuzsannától. Majd előnyösebbnek látta megvásárolni a 106.248 koronára becsült és 8308 korona évi jövedelmet hozó ingatlant, és

csakugyan meg is vette az Újpest Városi Tisztviselői Nyugdíjalap részére 100.000 koronáért.

Az új iskolaépület két utcára, a Lőwy és a Deák utcákra nyílt, és az újpesti jobbára földszintes kis házak közül szinte középületszerűen emelkedett ki. Maga a ház iskolai céloknak egyáltalán nem felelt meg, de jobb megoldást nem kínálkozott és így az új állami épület felépítéséig be kellett érni vele. meg kell azonban állapítanunk, hogy az előbbi két épülethez képest határozottan kedvezőbb volt, noha a jelentkezett tanulókat most sem lehetett mind felvenni, hanem 421 közül 63-at helyszűke miatt vissza kellett utasítani. Igaz, hogy a tantermek messze voltak az iskolaegészségi szempontból megfelelő méretektől, világosságtól, fűtési és szellőztetési követelményektől, mégis az előbbi épületek termeihez képest tágasabbak voltak és a sötét téli napokra való tekintettel a város több terembe bevezettette a gázvilágítást. Zárt folyosó ugyan itt sem volt, de némileg javított a helyzeten az a körülmény, hogy minden tanterem előtt kis előszobákat alakítottak, amelyek egyfelől csökkentették a meghűlés veszélyét, amennyiben télen átmenetül szolgáltak a túlhevült tantermek és a hideg külső levegő között, másfelől ruhatár gyanánt szolgáltak és így a nedves felöltők párolgásától mentesítették az osztályokat. Az új épület előnye volt továbbá az, hogy újra rajzteremhez juttatta az iskolát, azonkívül a görögpótló és a hittan órák tartására alkalmas külön teremre, két szertárhelyiségre, szülőket fogadó szobára és szolgálakásra is tellett helyiség benne. Nagy előnye volt a tágasabb udvar és a kerítéssel elkülönített, akáccokkal beültetett árnyas kertudvar, hol a szünetekben a tanulók szabadon mozoghattak és ahol azonfelül jó idő esetén, különösen ősszel és tavasszal tornaórát is lehetett tartani. Erre a célra az intézet a lehetőség szerint tornaszereket is szerzett be: lovat, bakot, korlátot és a szabadgyakorlatokhoz szükséges botokat, súlyzókat és buzogányokat. A régi bajok közül ugyanis a tornacsarnok hiánya itt sem küszöbölődött ki, és az ifjúság továbbra is az Erzsébet-utcai állami elemi iskola tornacsarnokát volt kénytelen használni. Ez egyfelől az új épülettől jóval távolabb, vagy 15-20 percnnyire feküdt, miáltal a tornaórák jelentékenyen megrövidültek, tornaszerekkel csak az elemi iskola igényeihez mérten volt felszerelve, és így a felső osztályok szorgyakorlatait nem lehetett tantervszerűen tanítani. Hozzájárult még, hogy miután

ebben az iskolában csak 11 órától fogva lehetett tornaórákat tartani, az osztályok összevont tornáztatását kellett megkezdeni. Ráadásul még az Újpest Rákospalotai Atletikai Klub, melynek miként a város, úgy az állam is játéktere használatáért évi 200 korona segélyt szavazott meg, ez év elején nehézségeket támasztott a játéktér használatára tekintetében, úgyhogy az ifjúság a kevésbé alkalmas palotai erdőre vagy a pamutgyárral szomszédos rétre szorult. Annál nagyobb az érdeme a tornatanárnak, **Balázs** Andrásnak, hogy az intézet első házi tornaversenye, mely a tanév végén az Újpesti Torna Egylet népszigeti modern sporttelepén folyt le, olyan szépen sikerült.

Lényeges hátránya volt azonban az épületnek, hogy miként az előző évben használt kettős épületben, itt is voltak magánlakások, és pedig nem kevesebb, mint kilenc, a főépület emeletének egy részében öt, az egyik földszinti melléképületben pedig négy. Ebből kifolyólag mindjárt az iskolaév kezdetén járvány fenyegette az ifjúságot, miután egyik lakó családjában két gyermek veszedelmes hasi hagymázban megbetegedett. Hála az iskolaorvos gyors és erélyes óvintézkedéseinek, a járvány nem terjedt át az ifjúságra; újabb fellépését pedig meggátolta az, hogy az egészségtelen vízűnek talált épületbeli kutat lezárták és pótlásáról a város gondoskodott, amennyiben a káposztás-megyeri vízvezeték műveiből naponta jó ivóvizet fuvaroztatott az intézetbe.

Az új tanévben megnyílt folytatólagosan a VI. osztály és ezzel kapcsolatosan új tanerők váltak szükségessé.

A minisztérium az új magyar-latin tanszékre **Göbl** Alajos latin-német szakos erzsébetvárosi főgimnáziumi tanárt nevezte ki, majd ennek rövidesen Miskolcra történt áthelyezése után **Danka** István latin-magyar szakos tanárt Kaposvárról; a szükséges második görög-latin tanszékre pedig **Pápay** Gézá-t küldte helyettesi minőségben. **Danka** az oktatás kipróbált munkása volt. **Pápay** fiatal erő, ki egyebek közt mindenre megrendülő nemes szívet hozott magával, melynek legfőbb gyönyörűsége a diákvilág apró és nagy bajainak fürkészése és azoknak istápolása.

Az iskolaév végén még egy váratlan és szomorú változás várt testületünkre. Lecsapott rá az első gyász: meghalt **Lakatos** József. Tanárkodásának tizedik évében, iskolában töltött négyévi működés után, élte virágában, 33 éves korában terítette le a

kór, valami tüdőbaj, melynek keletkezésében része volt a rossz iskolaépületnek is. Osztatlan részvétellel kísérte el őt intézetünk június 6-án utolsó útjára családja köréből a helybeli temetőbe.

Ebben az évben kezdte meg működését intézetünkben a Magyarország történetében nagy múlttal bíró, egészen III. Károly koráig visszanyúló **Mária kongregáció** fiatal hajtása, az ifjúsági kongregáció, melynek célja a vallásos meggyőződés mélyítése és a tiszta erkölcs öregbítése, ezenkívül, mint azt a védszentjéül választott **Szt. Imre** herceg is mutatja, a hazaszeretet erősítése. Az alsó és felső osztályok szerint tagolt ifjúsági kongregációkat az intézet katolikus hittan-tanára: **Szedlacsek** Isván hozta működésbe és vezeti ma is.

A következő, hatodik tanévben az intézet teljesen birtokába vette a főépületet, miután a megüresedett magánlakásokat megfelelően átalakították. A megszorított helyiségekért a város 10.000 korona bért fizetett a Városi Tisztviselői Nyugdíjalap javára.

Lakók csupán a félreeső udvari házacskában maradtak, és az itt lévő négy lakás közül is egy az iskolaszolgáé volt.

Az új helyiségekből nemcsak a folytatólag megnyílt VII. és a szükségessé vált párhuzamos III. osztályok számára jutott terem, hanem fizikai előadóteremre, két újabb szertár-helyiségre, külön hittan- és külön görögpótló teremre is. Úgyhogy végre ebben az évben az iskola, leszámítva a tornatermet, a szükséges mellékhelyiségekkel kellően el volt látva. Igaz, hogy e helyiségek nem feleltek meg a követelményeknek. Hogy újabb bizonyítékot is említsek, a fizikai terem például nem volt elsötétíthető.

Meg kell említenünk még, hogy ez évben az Értesítő nem szól többé fel nem vett jelentkezőkről.

A tantestületre nézve az új év a változások jegyében folyt le. Okai voltak ennek egyrészt az új szükségletek, másrészt áthelyezések, végül betegségek.

Először is az elhunyt **Lakatos** József tanszékére a minisztérium **Farkas** Pál balassagyarmati főgimnáziumi tanárt küldte. Újpestre helyezte továbbá **Kimnách** Ödönt a sümegi főreáliskolától és **Baránszky** E. Lászlót, a tehetséges festőművészt, a pozsonyi főgimnáziumtól. Mint új tanerő kezdte meg dr. **Fadgyas** Gyula iskolaorvos egészségtan-

tanári működését, miután megnyílt a VII. osztály. Azonkívül újra elvállalta az énektanítást **Erkel Sándor**, aki időközben szerencsésen felépült bajából.

Az áthelyezések egyszerre három tanártól fosztották meg az intézetet. Először dr. **Galamb Sándor** helyezte át a minisztérium a budapesti V. kerületi főreálba. Távozása érzékeny veszteség volt az iskolára, hogy mennyire, mutatja az, hogy tanítványai nem tudtak elszakadni tőle, továbbra is tanítványai akartak maradni és állandóan felfelkeresik, hogy okulást és irányítást nyerjenek tőle, ki azóta a tudományos működéséhez fűzött szép reményeket is rendre beváltja. Tanszékére a minisztérium **Czeizel János** lőcsei főgimnáziumi tanárt, a pedagógia régi érdemes munkását nevezte ki. Másodszor **Miklós Alajos** cserélt helyet **Katona József István**nal, a budapesti István úti főgimnázium tanárával. **Miklóstól** sajnálkozva váltak meg tanítványai és atyai bánásmódjára mindig szeretettel gondoltak vissza. **Katonában** intézetünk kitűnő képzettségű tanárt nyert, ki tudományos munkásságot is folytat, munkatársa az Akadémia nagy magyar szótárának, azonkívül nagyszabású esztétikai filozófián dolgozik, melynek első kötete már készen is van. Óráit ebben az évben betegsége miatt csak januárban kezdhette meg. Végül ugyancsak Budapestre került a tisztviselőtelepi főgimnáziumhoz **Baránszki László**, ki csak pár hónapja, hogy gyümölcsöztetni kezdte iskolánkban művészi képességeit. Szerencsére tanszékébe méltó utódja került, éspedig a nagytehetségű iparművész, az európai hírv halasi csipke feltalálója, **Dékány Árpád** személyében, ki eddig az Országos Iparművészeti iskola háziipari szakosztályán tanított.

Betegségek nem kevesebb, mint három tanárt tettek hosszabb időre munkaképtelenné. Mindjárt a tanév elején egész évre szabadságot kapott súlyos tüdőcsúcs-hurutja miatt **Hendel Ödön**. Helyettesítésére a minisztérium **Nagy Ferencet** küldte, ki ezelőtt Sopronban a **Lähne**-féle magánintézetben működött. Súlyos idegbaja miatt mindjárt áthelyezése után szabadságra ment tovább **Dékány Árpád**. Helyébe, de csak jó idő múlva a minisztérium **Kincses István** matematika-fizika szakos tanárt alkalmazta. Végül tavasszal ugyancsak megtámadott tüdeje miatt hosszú szabadságot kénytelenült kivenni **Pivnyik István**. Bajának oka, éppúgy mint **Hendelé**, az iskola kedvezőtlen

egészségi viszonyaiban rejlett. Ez volt az oka, hogy eme betegek mellett a tanári testület többi tagjai is állandóan hosszabb-rövidebb tartamú betegségekben sínylődtek, főleg a tél folyamán. Maga az intézet igazgatója panaszolja fel a főigazgatóhoz tett jelentésében, hogy „*az épület veszélyezteti a tanárok egészségét*”. Ilyen körülmények között kapóra jött, hogy a minisztérium a jászberényi főgimnáziumtól áthelyezte **Sipőtz Pál** latin-magyar szakos tanárt és így a kisebb órásszámmal dolgozó tanárok a sűrű helyettesítéseket elláthatták.

De nemcsak a tanári karban, hanem a tanulók között is oly gyakori volt a betegeskedés, hogy felülmúlta az összes előző éveket, amelyben 870 esetben 8911 órára rúgott, vagyis a 405 tanulóra átlag 22 óra, illetve 2 megbetegedés esett.

Ebben az iskolaévben alakult meg intézetünkben az ifjúság kérelmére, noha a VIII. osztály még nem nyílt meg, az **Önképzőkör**, mely Mátyás király nevét választotta címéül. Első vezetője dr. **Galamb Sándor** volt, ki rátermett kézzel hozta működésbe, úgyhogy tényleg az önképzés hathatós irányítója lett.

Az év folyamán, rendes főigazgatói látogatáson kívül, két különleges hivatalos látogatásban volt része intézetünknek. Az egyik látogató **Bernáth János** tornafelügyelő a minisztérium megbízásából a tornatanítást jött tanulmányozni, és beszámoló értekezletén teljes elismerését fejezte ki a tapasztaltak felett, annyival is inkább, mert a tornatanítás az intézet megnyitása óta súlyos nehézségekbe ütközött. A másik látogató dr. **Gönczi Jenő** miniszteri fogalmazó volt, ki **Spitkó Lajos** főigazgatót kísérte el miniszteri kiküldötként, hogy személyes tapasztalatokat szerezzen az intézet működéséről.

Ebben a tanévben mutatta be először a főgimnázium ifjúsága művészeti képességeit egy rajz-, vízfestés- és műkedvelő fényképkiállítás keretében, melynek nem jelentéktelen sikeréért **Jurkovich Viktort** illette a pálma.

A hetedik iskolaévben megnyílt a főgimnázium VIII. osztálya és ezzel az intézet teljessé fejlődött. A tanítást azonban az 1911. év nyarán fellépett kolerajárvány miatt nem lehetett a rendes időben megkezdeni. A felsőbb osztályokban a tanítás csak október 10-én, az alsóbb osztályokban október 23-án vette kezdetét. Emiatt természetesen a tananyagot meg kellett rövidíteni és külön tanmenetet készíteni.

A hatodik tanévvel bezáródott a város minden anyagi kötelezettsége a gimnáziumot illetőleg. Augusztus elején ugyanis lejárt az államosításkor kikötött három esztendő, mely alatt a város tartozott az intézet helyiségeinek költségeit fedezni. Az állam természetesen meg akart maradni az eddigi és úgyszólván egyedül alkalmas iskolaépület mellett, és bérbe óhajtotta venni a várostól. A város 24.000 korona bért kért az államtól, de miután ez sokallta, leengedte 20.000 koronára, noha egyben el kellett vállalnia, hogy a második melléképületet az iskola céljaira átalakíttatja, hogy a közbiztonság szempontjából második lépcsőt létesít a főépületben, hogy mindenütt kályhákról és Pick-féle szellőztető készülékekről gondoskodik, végül hogy évenként az összes helyiségeket kimeszelteti és a szükséges tatarozásokat eszközli. Ha az évi bérből e kiadásokat, valamint a tűzkárbiztosítási és adó-költségeket leszámítjuk, a városi nyugdíjalapnak tisztán csupán 10.400 koronát, vagyis 4 %-ot jövedelmezett az iskolaépület, holott a helybeli házbérvizonyok figyelembevételével 5 %-ot kellett volna hoznia, holott a nyugdíjalap pénzét a helybeli pénzintézetek szintén 5 %-kal kamatoztatták.

A legnagyobb elismeréssel és hálával kell tehát itt megemlékeznünk a városról és érdemes fejről, dr. **Ugró Gyula** polgármesterről, kiknek soha semmi áldozat nem volt sok, ha a gimnázium ügye mulaszthatatlanul megkívánta. Most is, hogy utoljára jutott kapcsolatba a város anyagi érdeke az iskolával, nem habozott áldozatkészségéről bizonyosságot tenni.

Ez évben az iskola tehát birtokába vette az egész épületet. A második udvari épülettel azonban nem sokat nyert, mert ez csupán a szolgálakás és a tanári szoba befogadására szolgált, mely utóbbi az új osztály miatt kiszorult a főépületből. Nagyon jellemző, hogy az alacsony, keskeny és hosszúkas, folyosószerű tanári szoba 1900-ban az akkor létesült újpesti járásbíróság börtöncellái gyanánt szolgált, mire még emlékeztettek a jól megvasalt ablakok.

Az új iskolév a tantestületet illetőleg ismét a változások jegyében folyt le.

Először is **Frencz Géza** külföldi tanulmányút céljából egy évi szabadságot, azonfelül 1800 korona ösztöndíjat kapott. Megürült tanszékére a minisztérium **Babits Mihályt**, a kiváló poétát

helyezte át Fogarásról. Nem kicsinyíthetem őt azzal, hogy hangsúlyozzam: minő szerencse érte ezzel iskolánkat. Újabb változás volt, hogy **Kimnách Ödön** a budapesti tisztviselőtelepi főgimnáziumhoz került és helyét **Schmidt Pál** deési főgimnáziumi tanár foglalta el. Majd megvált tőlünk **Czeizel János**, kit az a kitüntetés ért, hogy a minisztérium a szegedi állami felsőbb leányiskola igazgatójává nevezte ki. Katedráját a jeles képzettségű dr. **Herceg Árpád** temesvári tanár foglalta el, kinek a német irodalomtörténet terén van egy-két szép munkája, melyek egyike egyetemi díjat is nyert. Végül megszűnt tanítani intézetünkben dr. **Thury Károly** és ezóta a katolikus hittanórákat egyedül **Szedlacsek István** látta el. **Hendel Ödön** bajából fölépülve, újra elfoglalta tanszékét, de azért helyettese, **Nagy Ferenc**, továbbra is az iskolánál maradt, miután szükség volt egy második történelem-földrajzi tanszékre. Munkába lépett **Dékány Árpád** is, s nemcsak intézetünkben kezdte megkamatoztatni tehetségét, főleg eredeti és bámulatos gazdag formafantáziáját, hanem a városban is, amennyiben kézimunka iskolát nyitott és nem kis eredménnyel egyengette a művészi kézműipar meghonosodását Újpesten. Nem kezdhette azonban meg újból eredményes munkáját **Pivnyik István**. Makacs betegsége miatt újabb félévi szabadságot kapott, de ez sem hozott gyógyulást számára, a kór agyát is megtámadta, és miután nemes lelke elborult, teste is követte az elmúlásba január 23-án. Tetemeit a budapesti tudományegyetemi klinikáról hazavitték szülőföldjére, Nyíregyházára. A tanári kar és az ifjúság képviselőiben **Balázsy András** kísért el őt örök nyugvóhelyére. Ebben az évben betegség miatt még **Pápay Géza** volt kénytelen két havi szabadságra menni márciusban, kit **Kucsera Rezső** okleveles tanár helyettesített.

Nevezetes ez az év még annyiban, hogy először hozott termést intézetünk. Ekkor volt ugyanis az **első érettségink**. A **Németh Illés** gyöngyösi főgimnáziumi igazgató által vezetett szóbeli érettségi vizsgálatot ünnepélyessé avatta megjelenésével Újpest város tanácsa, élén dr. **Miklós Antallal**, a város új polgármesterével, kinek beszédéből jól esett hallanunk, hogy e vizsga az iskola életbehívójának, a városnak is ünnepe.

A nyolcadik tanévvel úgy megszorodott a tanulók száma, hogy párhuzamos negyedik osztályt is kellett nyitni, vagyis most már valamennyi alsó

2/1919.

GIMNÁZIUMI ÉRETTSÉGI BIZONYÍTVÁNY.

aki Barna Pál,
 született 1901. évi
június hó 30.-n, Róm. Kath. vallású, miután a
 középiskolai tanfolyamot és pedig: az I-VIII. osztályt az újpes-
ti áll. főgimn. ban 1911/12-től 1918/19-ig

elvégezte s jó erkölcsi magaviseletet tanúsított, az alulírott
 bizottság előtt érettségi vizsgálatot tett, következő eredménnyel:

Magyar nyelvből és irodalomból: jó
 Latin nyelvből és irodalomból: jó
 Történelemből: jó
 Matematikából: jó
 Fizikából: jó

A gimnázium többi tantárgyaiban következő előmenetelt tanúsított:

Hit- és erkölcstanban: jó
 Görög-pótló irodalmi tanulmányban: jó
 Német nyelvben és irodalomban: jó
 Bölcsészeti előtanban: jó
 Földrajzban: jó
 Természettudományban: jó
 Rajzoló geometriában: jó

A fentebbiek szerint a szabályszerű követelményeknek jó
megfelelően, őt a tudomány-egyetemek jogi és orvosi karára és matematika-
 természettudományi tanulmányaira, valamint a műegyetemre, az állatorvosi,
 a bányászati és erdészeti főiskolákra s a gazdasági akadémiára **érettnek**
 nyilvánítjuk.

Erről neki az újpesti állami főgimnázium
 pecsétjével és saját aláírásunkkal ellátott jelen bizonyítványt kiadjuk.

Kelt Újpesten, 1919. évi szeptember hó 12. én

Gae. Lőrinc
 a vizsgáló bizottság elnöke.

Bölcsh. tanár
 igazgató.

Dr. Horváth Gy.
 a magyar ny. és irod. tanár.
Dr. Horváth Gy.
 a latin ny. és irod. tanára.
Dr. Horváth Gy.
 a történelem tanára.
Dr. Horváth Gy.
 a matematika tanára.

a vizsgáló bizottság tagjai.

osztály kettős volt. Ezzel azonban csak egy helyiség maradt a hittan és a görög-pótló órák számára, ami sok nehézséget okozott.

Az új tanévben a tanári testületben következő változások estek:

Frencz Géza tanulmányútról visszatérve, újra elfoglalta tanszékét. Ellenben az egész intézet őszinte sajnálatára az év kezdetén meg kellett válnunk **Babits** Mihálytól, kit a minisztérium a budapesti tisztviselőtelepi főgimnáziumhoz helyezett át. Szükségtelen erősítgetnem, milyen mély nyomokat hagyott az ő tanítása és önképzőköri vezetése intézetünk életében; viszont örömmel kell kiemelni, hogy újpesti időzése alatt írói munkássága eredményekben dús volt. Itt készült műveinek mindenesetre legszebb virága Dante *Inferno*jának magyar fordítása volt, mellyel a nagy olasz költőt először vezette be méltóképpen a magyar irodalomba. Miután tanszékére pályázatot hirdetett a minisztérium, óráinak ellátására dr. **Tóth** Gyula okleveles tanárt alkalmazták óradíjasként, és utódját csak januárban jelölték ki **Szalkay** Alfonz szolnoki főgimnáziumi tanár személyében. Ugyancsak megvált intézetünkől **Erkel** Sándor és helyét martosi **Mórocz** Sándor székesfővárosi polgári iskolai tanár foglalta el, kiből lelkes énekmestert kaptak diákjaink.

A betegségek ebben az évben is sok bajt okoztak. Ugyanaz a kór, mely egymás után sírba döntötte az intézet két tanárát és egy évre munkaképtelenné tett egy harmadikat, egy negyedik áldozatra vetette magát. Ez **Pápay** Géza volt, kit decemberben orvosa sürgősen a délvidékre küldött. Helyettesítésére a minisztérium **Danka** Károlyt alkalmazta, a rákospalotai **Wagner**-intézetből. **Pápay**n kívül betegség miatt hosszabb szabadságra kénytelenültek menni: **Katona** József István könnyebb természetű operáció miatt, azután **Nagy** Ferenc, ugyancsak megtámadott tüdeje miatt, végül **Szalkay** Alfonz idegbajával. Ilyen körülmények között **Tóth** Gyula ideiglenes alkalmazása állandó lett. Erre még azért is szükség volt, mert ebben az évben dr. **Szigeti** Gyula leszállított óraszámával, heti 10 órában tanított, hogy a Filológiai Társaság megbízásából dr. **Fodor** Gyula társaságában szerkeszthesse a közoktatásügyi minisztérium költségén megjelenő első nagy görög-magyar szótárt.

Az évek óta fellépő állandó betegeskedésben, mely oly sok zavart okozott a tanításban, nagy

része volt, mint említettük, az iskolaépületnek, a nem temperálható, hol túlhevült, hol hideg tantermeknek és a zárt folyosó hiányának. Éppen ezért végtelen örömet keltett az a hír, hogy az új iskolaépület ügye végre dűlőre jutott. Erre a címre az előző évi országos költségvetésbe már felvettett 132.000 korona, az az összeg, mellyel Újpest város járult az iskola építéséhez. Ebben az évben ezt az összeget 800.000 koronára egészítették ki. **Tőry** Emil és **Pogány** Móric műépítészek rövidesen elkészítették az iskolaépület terveit és még a nyáron megkezdteék az építkezést, melyet a tanárok, a diákok és Újpest közönsége boldogan jártak szemlélgetni.

A főgimnázium 2000 négyszögöles telke időközben szerencsésen újabb területtel gyarapodott. A város ugyanis, mikor az építkezés bizonyossá lett, azzal a kéréssel fordult a minisztériumhoz, hogy a főgimnázium számára vásárolt telken álló tűzoltókaszárnnyának és őrtoronyának használt épületet, valamint városi gazdasági udvart mindaddig használhassa, míg az iskolaépület felépül és az iskolaudvar bekerítése nem teszi szükségessé a lebontását, illetve átadásukat, vagyis 1914. szeptember 1-jéig. A miniszter hajlandó volt erre, de csak azzal a feltétellel, ha a város a főgimnázium telkét az István úti vonalon pár ölnyi szélességű sávval kiegészíti. A városi tanács ugyan eredetileg itt 14 ölnyi széles járdát jelölt ki, de kész volt ebből engedni és szűkebbel beérni, miután az iskola homlokzata nem zárt utca, hanem a Ferenc József tér felé volt nyilandó, és mert ez a sáv teljesen holt terület volt, mit sem piaci, sem bérleti, építkezési célokra nem lehetett használni, viszont mert egy százados intézmény tökéletesítéséről volt szó.

Így az iskolaépület területe 5,68 méter széles és 106,65 méter hosszú, összesen 606 négyszögméter, vagyis 169 négyszögöl nagyságú sávval gyarapodott.

Ebben a tanévben rendkívüli látogatásban is volt részünk. A kultuszminisztérium megbízásából dr. **Geréb** József igazgató, gyakorló főgimnáziumi tanár tanulmányozta intézetünkben a latin nyelvi tanítást, melynek eredményéről, mint a latin iskola lelkes híve, igen érdekes és tanulságos pedagógiai elmefuttatásban számolt be.

A kilencedik tanév nagy változást hozott az intézet vezetésében, amennyiben új igazgatót kapott. **Klima** Lajos ugyanis, az intézet első igaz-

gatója, nyolc évi működés után leköszönt állásáról, és a minisztérium őt címének és rangjának megtartása mellett tanári szolgálatára a budapesti VIII. kerületi főgimnáziumhoz osztotta be. „Az intézet megteremtése, szervezése, államosítása és új épületének emelése körül szerzett érdemei mellett nem lehet elhaladnunk elismerésünk nyilvánítása nélkül” — méltatja őt utóda, az intézet második igazgatója, dr. **Rákóczy Géza**, kit a fehértemplomi főgimnázium éléről helyezett ide a minisztérium. **Rákóczy** igazgató temperamentumánál és képességeinél fogva kipróbált erőssége az oktatásnak és az intézetvezetésnek, emellett a magyar és a latin irodalomtörténet terén önálló munkái is vannak.

A tanári testületben szintén történtek változások. **Hendel Ödön** erre az évre külföldi tanulmányok céljából szabadságot kapott, hogy a „Dizionario del risorgimento italiano” című olasz történelmi szaklexikon számára megírassa ama magyarok életrajzát, kik mint **Kossuth, Teleki, Klapka, Pulszky, Türr** résztvettek az új olasz királyság megalkotásában. Tanszékére helyettesül **Hensch Artúr** nagyszombati főgimnáziumi tanárt küldte a minisztérium. Megvált intézetünkől **Danka István**, ki a budapesti István úti főgimnáziumhoz került, míg helyébe dr. **Visky Károly** tordai főgimnáziumi tanárt nevezték ki. **Viskyben** az iskola jeles tanárt nyert, ki iskolai működése mellett szép tudományos munkát is fejt ki az irodalomtörténet, a nyelvészet és a néprajz terén a szakfolyóiratokban. Ugyancsak távozott körünkől **Nagy Ferenc** is, kinek végleges állomáshelyéül a lőcsei főgimnáziumot jelölte ki a minisztérium, míg tanszékét a kiváló fiatal történész: dr. **Divéky Adorján** foglalta el. **Divéky** nagy termékenységgű történetírói munkásságot fejt ki, különösen a magyar-lengyel történelmi összeköttetések területén, melyen szinte egyedülállóan uralkodik, és e nemből számtalan cikke és több értékes önálló tanulmánya jelent meg; emellett lelkes tanár is, ki szívvel-lélekkel él tanítványainak. Felcserélte végül iskolánkat a balassagyarmati főgimnáziummal **Danka Károly**, miután **Pápay Géza** szerencsésen felgyógyult és újra elfoglalta tanszékét. Mint új tanerő működött ez évben dr. **Kis Henrik** okleveles izraelita lelkész az alsó osztályokban, miután dr. **Venetianer Lajos** a budapesti országos rabbiképző intézetben, hol 1912 óta mint rendkívüli teológiai tanár működik, az elhunyt igazgató

helyettesítésével lévén megbízva, nagyon el volt foglalva. Dr. **Szigeti Gyula** ismét korlátolt órászámmal tanított, hogy órái egy részét nagy munkájának, a görög-magyar szótárnak szentelhesse.

Ebben az iskolaévben alakult meg intézetünkben az **Ifjúsági Testgyakorlókör**. Midőn ugyanis 1912-ben a minisztérium bölcsen megtiltotta a középiskolai tanulóknak, hogy sportegyesületekben működjenek, egyben elrendelte, hogy ehelyett az egyes intézetek maguk szervezzenek testgyakorló köröket. Körünk meg is alakult és **Balázsy András** vezetése alatt nagy lendülettel indult meg az úszás, evezés, turisztika, futball, tenisz és az atlétika művelése. A Testgyakorlókörrel kapcsolatosan alakult meg **intézetünk cserkészcsapata** is, ugyancsak **Balázsy András** vezetése mellett, melynek ötven tagja ugyancsak derekasan kivette részét a sokszerű hasznos cserkészgyakorlatokból.

Ez év folyamán került először kiosztásra a főgimnázium **első alapítványának** kamatjövödelme. Ezt az 500 koronás, de az alapítólevél értelmében 1000 koronára növelt alapítványt még 1892-ben létesítette a helybeli izraelita hitközség **Kemény Gusztávnak**, az Újpestet magába foglaló váci felső járás főszolgabírájának 25 éves szolgálati jubileuma alkalmával, szegénysorsú és jó előmenetelű tanulók számára. Midőn azonban megnyílt az újpesti gimnázium, az izraelita hitközség megszüktette rendeltetését, és kamatait kizárólag a gimnázium tanulóinak segélyezésére szánta.

Ugyanebben a tanévben egy *második alapítványhoz* is jutott iskolánk. Az 1913. évben *érettségi vizsgálatot tett tanulóinké* volt a nemes gondolat, hogy iskolánk szegénysorsú, de kiváló szorgalmú tanulóira számára egy 210 koronás, de 500 koronára növelendő alapítványt tegyenek. E tőkét az 1914. évben érettségizett diájak 95 koronával, az 1915-ben érettségizettek pedig 75 koronával és az általuk jegyzett 50 koronás hadikölcsön-kötvénnyel növelték.

Őszinte elismeréssel említjük meg itt, hogy ifjaink az iskola alapítása óta több forrásból, egyesületek és magánosok bőkezűségéből sűrűn nyertek anyagi támogatást: segélyt, illetve jutalmat.

Aki szegénysorsú tanulóink ügyét először tette magáévá, az a **Közművelődési Kör**, melynek nagy érdemei voltak iskolánk létesítésében is. Éppen a

gimnázium ügye egyik előharcosának, **Friedmann Ármin**nak neve alatt létesített mindjárt az iskola első tanévében nem ugyan rendes alapítványt, hanem egy 1400 koronás letétet, melynek 5 %-os kamatait évente a 2000 koronából hiányzó 600 koronának megfelelő 5 %-os kamatokkal kiegészítve osztja ki tanulóink között. 1909 óta pedig jubiláló érdemes elnökének, dr. **Führer Simon**nak neve alatt évente 3000 koronás tőkének megfelelő 5 %-os kamatokkal segítyezi diákjainkat.

A Közművelődési Kör mellett szerepelt még iskolánk támogatói sorában **Újpest város**, mely állandóan segítyezte tandíjjal és ruházattal szegénysorsú tanulóinkat. Sajnos, ez a támogatás dr. **Ugró Gyula** távozásával megszűnt. Derekasán kivette továbbá részét a jótékonykodásából az **Újpesti Gyermekebarát Egyesület**. Szerepeltek végül a **Katolikus Kör** és az **Újpesti Ipartestületi Hitelszövetkezet**.

A magánosok közül állandóan jutalmakat adtak dr. **Aradi Béla** ügyvéd, **Ehrenwald László** fanyagykereskedő és **Dékány Árpád** tanártársunk. Kívülük adakoztak még: dr. **Thury Károly** hittanár, dr. **Boros Mór** ügyvéd, **Wagner Manó** tanintézet-tulajdonos, dr. **Kálmán Ödön** ügyvéd, **Pörge Gergely** festőművész és **Pápay Géza** tanár. Akadtak magukat megnevezni nem akaró jótévedők is.

Ez év folyamán intézetünk maga is résztvevett a jótékonykodás nemes gyakorlásában. Nevezetesen szépsikerű ifjúsági hangversenyt rendezett igazgatója nevenapja alkalmával, melynek tiszta jövedelméből 1050 koronát kapott az iskolai Segítő Egyesület, 300 koronát a Tanárok Özvegyei és Árvái Országos Alapja.

A főgimnázium szegénysorsú tanulóinak állandó kebelbeli támogatását, azoknak könyvekkel, ruházattal, pénzzel és más alkalmas módokon való segítyezését célozta az intézet fentemlített **Segítő Egyesülete**, mely 1909-ben jött létre, de csak 1914-ben tartotta meg alakuló közgyűlését. Alapszabályainak 6. §-a értelmében az egyesületnek tiszteletbeli, alapító, rendes és pártoló tagjai vannak. Alapító az, ki egyszer s mindenkorra 200 koronával támogatja az egyesületet, rendes tagja az, ki évente — legalább három éven át — 5 koronát, pártoló tagja pedig, ki évente 2 koronát fizet. A Segítő Egyesület jelenlegi vagyona 3212 korona 76 fillér.

A tanév végével a tanári kar és az ifjúság abban

a boldog tudatban hagyta el az iskolát, hogy a következő tanévet az áhítva várt új épületben kezdi meg, mely már teljesen elkészült, csupán a festési és felszerelési munkák voltak hátra. Mikor erről személyesen mentünk meggyőződni, nagy meglepetés várt reánk. A rendezetlen, hepe-hupás, kopár és poros Ferenc József tér helyett pompás, üde, virágos, gyepágyas, fákkal és bokrokkal teleültetett, padokkal ellátott park fogadott. Aki ezt a változást szinte egy vesszőcsapásra előidézte, **Újpest** derék polgármestere, dr. **Miklós Antal**. Övé volt a gondolat és a kivitel is! Naponként személyesen vezette és siettette a munkát, melynek költségeit a város, egyesek és testületek viselték, és a fákat maguk az adakozók ültették el. A főgimnázium tanári kara is hozzájárult 50 koronával a költségekhez, a tanári kar fáját pedig **Jólész Béla** személyesen ültette el. Őszinte hálával adózik intézetünk **Miklós** polgármesternek, hogy ilyen szemet-lelket gyönyörködtető környezetbe helyezte; hálás lehet a város is, hogy először jutott igazi közkerthez.

Úgy volt, hogy a tizedik jubiláris tanévet már az új épületben kezdi meg az intézet és véget érnek kilenc évi megpróbáltatásai, melyeknek egyik ijesztő bizonyítéka, hogy az előző iskolaévben a tanulók mulasztásainak száma már 11.958 órára, illetve 1153 esetre emelkedett, vagyis a 436 tanuló közül mindegyikre 27,4 óra, illetve 2-3 megbetegedés esett. Azonban még egy türelmi próba volt hátra.

A szünidő közepe táján Európa negyvenhárom esztendő békéje hirtelen, de nem váratlanul megzavarodott és egyszeriben egy mindeneknél hatalmasabb európai háború kellős közepébe kerültünk.

A háború miatt a tanítás rendes megkezdése országszerte nehézségekbe ütközött, mert a kultúra csarnokai honvédek laktanyáivá alakultak, melyek csendjét a diákok vidám zivaja helyett hős katonák lelkes harcidalai verték fel, és ablakaikból nem tanulni vágyó gyerekfejek, hanem harcra szomjas honvédek tekintettek alá.

Az újpesti főgimnáziumhoz nem kapcsolódtak ilyen századokra szóló szent emlékek. Itt a rendes időben kezdődött meg a tanítás. Azonban — a régi épületben. Az új épület ugyanis a háború okozta munkáshiány miatt nem lett készen idejére. Szokatlan lelkiállapotban kezdte meg a testület az évet. Az első alakuló tanácskozáson alaposan

megfogyva jelent meg: hét, illetve az iskola-orvossal együtt nyolc tagja fegyvert fogott a haza védelmére. Az itthon maradtak megilletődve és büszkén gondoltak hős társaikra: **Divéky** Adorjánra, **Fischer** Izidorra, **Jólész** Bélára, **Jurkovich** Viktorra, **Kincses** Istvánra, **Sipőcz** Pálra, **Schmidt** Pálra és **Fadgyas** Gyulára.

A hadbavonult hét tanár helyett csupán két kisegítő tanerőt kapott az iskola, úgymint **Kis Jenő** földrajz-természettan szakos tanárt Székesfehérvárról és **Somogyi** István mennyiségtan-természettan szakos székesfővárosi tanárt. Nem jelentett harmadik tanerőt a tanszéket újra elfoglaló **Hendel** Ödön, mert helyettesét, **Hensch** Artúrt a szombathelyi főreáliskolához helyezte át a minisztérium. Az óracsökkenés ellenére is magas óraszámot a nehéz időkben természetesen kész örömmel vállalta magára a tantestület. A háború azonban még más tanerőket is elvont az iskolától, és pedig az év elején **Balázsy** Andrást, kinek távoztával meg kellett szüntetni a tornaórákat; majd januárban **Frencz** Gézát, ki helyett **Katona** István tért vissza tanszékeire, ki a múlt tanév vége felé kiállott súlyos operálatása folytán lábadozó állapota miatt az év elejétől a közoktatásügyi minisztériumba volt beosztva szolgálattétel végett. Ezenkívül még egy személyváltozás történt. **Dékáni** Árpádot súlyos neuraszténia támadta meg és nem kezdhette meg a tanítást. A nagy tanárhány közepette **Pörge** Gergely, a jeles festőművész nemes elhatározással felajánlotta, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül elvállalja a felső osztályokban **Dékáni** rajzórát. Ajánlatát azonban nem kellett igénybe vennünk, mert mégis sikerült tanerőt kapnunk **Ács** Lipót, a Néprajzi Múzeumhoz beosztott rajztanár személyében, kinek a magyar és különösen a Tolna megyei Sárköz népművészetének tanulmányozása, népművészeti tárgyainak és főleg a sárközi parasztyerek színes rajzainak gyűjtése és bemutatása terén vannak nagy érdemei. **Fejes** Zoltán gyakorlótanár is segített egy ideig ellátni az órákat, míg Beregszászra nem nevezték ki helyettes tanárnak.

A tanév, mint említettem, a régi épületben kezdődött meg, de nem kellett ebben végig kihúzni. November elején az új épület mégis annyira jutott, hogy befogadhatta az intézetet. A lefolyt kilenc év alatt egymás után nem kevesebb, mint három átmeneti helyisége volt iskolánknak, melyekben sok megpróbáltatást állott ki. Képzeltető, mily

boldog megnyugvással vette birtokába végleges új otthonát, pedig a munkaerő hiánya miatt tanárainak és diákjainak sajátkezüleg kellett segédkezniök a költözködés munkájában.

Midőn ujjongva gyülekezett az új épületbe az első tanításra az ifjúság és a tanári kar, fekete zászló fogadta őket az épület ormán. Megdöbbenően futott végig szájról-szájra a hír, hogy meghalt az iskola főigazgatója: **Spitkó** Lajos miniszteri tanácsos. Az újpesti gimnázium a magyar tanügy e nagyérdemű, régi bajnoka alatt kezdte meg működését. És ő volt az, ki az iskolaépületek kedvezőtlen viszonyainak őszinte feltárásával állandóan sürgette az új épületet a minisztériumban és most, midőn végre célt ért, örök pihenésre tért. Mély-séges részvétellel kísért el őt a tanári kar és az ifjúság végső nyughelyére a Kerepesi temetőbe. Utódjául a minisztérium szerencsés kézzel dr. **Badics** Ferenc királyi tanácsost, a budapesti gyakorló főgimnázium igazgatóját nevezte ki, a modern pedagógia kiváló mesterét, és egyben a magyar tudományosság szorgalmas munkását, kinek számos kitűnő tankönyvet köszön az iskola és több értékes életrajzot a magyar irodalom-történet-írás.

Új épületét csendben foglalta el az intézet, felavatásról szó sem lehetett, hiszen még ma sincs teljesen készen. Eleinte heteken keresztül folyt a munka tanítás közben. Porban, piszokban, füstben és lármában kellett tanítani és tanulni, míg az épület annyira, amennyire rendbejött.

Az új épület a helyiségek száma, nagysága, megvilágítása és felszerelése tekintetében nem hagy kívánni valót maga után, de akad több más hibája. Az iskola környezete, illetve telke szintén rendezetlen még, miután az állam megengedte a városnak, hogy ez évben is használhassa a tűzoltólaktanyát és a gazdasági udvart és csak 1915. július elejére követelte a laktanya átadását, illetve a gazdasági udvar felosztását. Remélhető azonban, hogy mindeme hibákat és hiányokat orvosolni fogják a szünidőben, és a következő tanévben az intézet tíz évi megpróbáltatásai teljesen véget érnek és végre mindenben megfelelő otthona lesz.

A háborús tanév oktatása merőben különbözött az eddigi békés évekéitől. Tananyagunk ugyanis egy rendkívüli tárggyal szaporodott meg, mely az érdeklődés középpontjába került, mely valamennyi tárgyat felülmúlta jelentőségében, mely vörös fonálként húzódott végig szinte valamennyi tan-

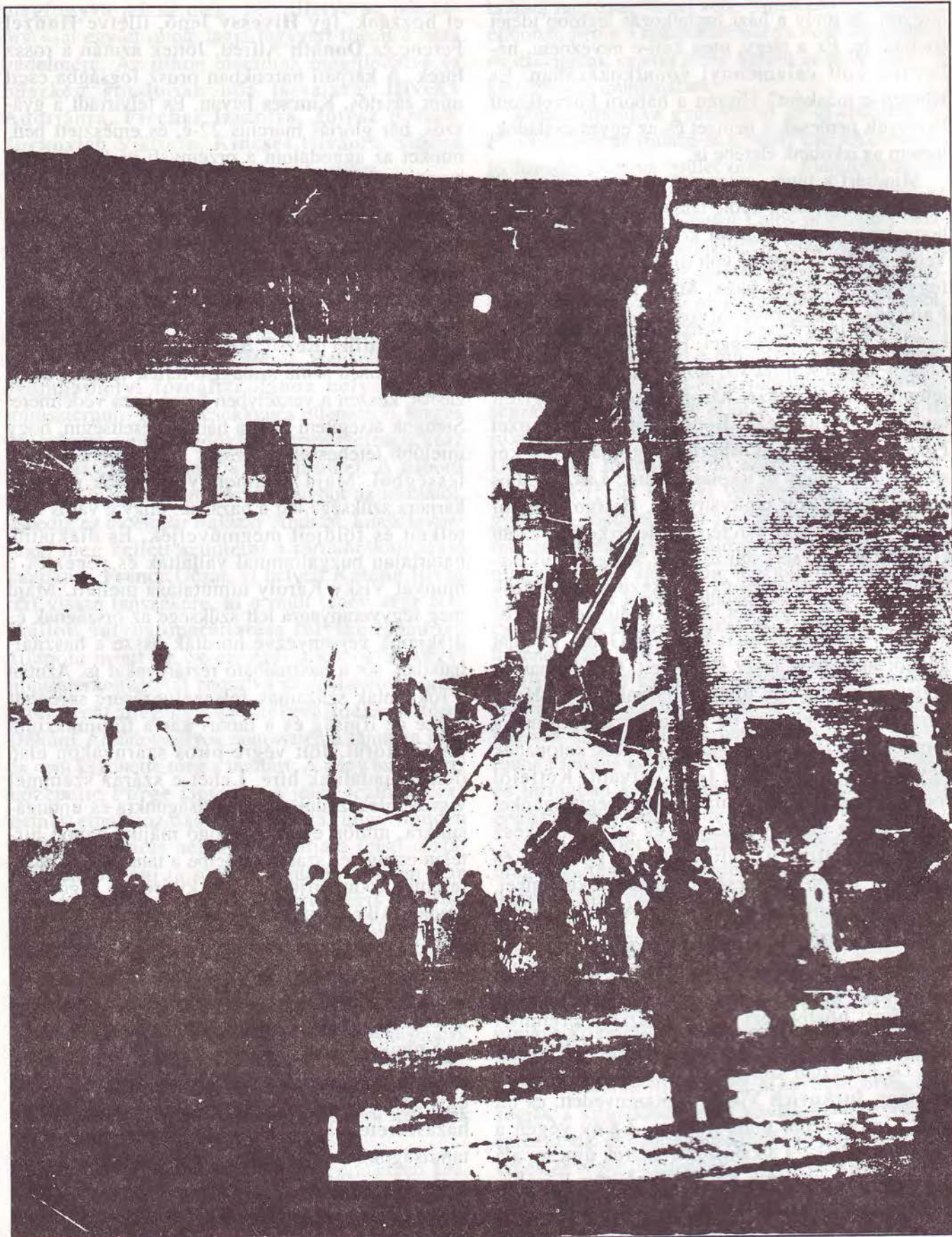
tárgyon, és mely a házi foglalkozás legtöbb idejét foglalta le. Ez a tárgy, meg kell-e neveznem, háborúnk volt valamennyi vonatkozásában. És lehetett-e másként? Hiszen a háború közvetlenül belenyúlt nemcsak a nemzet és az egyes családok, hanem az iskolánk életébe is.

Mindjárt a tanév megnyitásakor az intézetnek nem kevesebb, mint nyolc tanára fegyverben állott, hogy legszentebb honfiúi kötelességét teljesítse. Velük együtt az intézet volt diákjai közül többeket fegyverbe hívott a haza. Majd jött a hír, hogy **Fadgyas** Gyula, mint orvos az orosz harctérre került a Dankl-hadsereggel. Büszkén adtuk azután szájról-szájra a híradást, hogy önként katonának jelentkezett az intézet három derék érettségizett tanulója: **Antal** Géza, **Boócz** Károly és **Hanzel** Ferenc. Jött erre októberben egymás után két szomorú hír, hogy új iskolaszolgánk: **László** Lajos elesett, egyik volt tanítványunk, **Helfgott** Viktor pedig eltűnt a déli harctéren. Megérkeztek aztán Újpestre az első sebesült katonák, kik elé cserkészcsapatunk is kivonult és megkezdte körülöttük nemes tevékenységét. Majd ellátogatott iskolánkba a betegen hazatért **Fadgyas** Gyula, és saját ajkáról hallhattuk nagy élményeit. Csakhamar be kellett vonulnia egy újabb tanárunknak, **Balázs** Andornak és emiatt be kellett szüntetnünk a tornaórákat. Utána csakhamar elvitték katonának egyik nyolcadistánkat, **Gaál** Istvánt. Kétfelől megtámadott hazánk azután anyagi segítségünket kérte, és az egyes osztályok és a tanárok kész örömmel siettek a hadikölcsönre gyűjteni és jegyezni. Újabb büszkeség dagasztotta keblünket, mikor híre jött, hogy **Divéky** Adorján, mint krakkói vártüzér segített megleckéztetni a városig hatolt oroszokat. Hát még mikor meghallottuk, hogy **Jólész** Bélát Przemysl első ostroma alatt tanúsított hőstettéért ezüst vitézségi éremmel díszítették fel és soron kívül hadnaggyá léptették elő. De jött aztán szerbiai kudarcunk, melyet mint hadnagy **Jurkovich** Viktor is átszenvedett, és mi vele szenvedtünk gondolatban. Az év végén a katonai szolgálatra alkalmatlan tanárok újra sor alá kerültek. Be is vették **Kis** Jenőt, **Visky** Károlyt, később **Lengyel** Károlyt is, de felmentették őket, mert különben nem tudtunk volna tovább tanítani. Az új év elején azonban behívták **Frencz** Gézát, ki eddig szabadságolva volt és katonai segédszolgálatra osztották be Budapesten. Majd a harcterről sebesülten és betegen hazatért diákjaink látogattak

el hozzánk, így **Hivessy** Jenő, illetve **Hanzel** Ferenc és **Donáth** Alfréd. Jöttek azután a rossz hírek. A kárpáti harcokban orosz fogságba esett mint zászlós, **Kincses** István. És felvirradt a gyászos, bár glóriás március 22-e, és emésztett bennünket az aggodalom a przemysli várban harcolt két tisztünkért, **Jólész** Béláért és **Fischer** Izidorért, míg végre életjelt adtak magukról. Közben folytak az új sorozások, melyek intézetünknek nemcsak nyolcadistáit, hanem egy hetedikes és egy hatodikos diákját is érdekelték. Büszkeségben úszott arcunk, mikor négy nyolcadikos tanulónk: **Molnár** Béla, **Schiffler** Rezső, **Szmoliga** Ernő és **Újhegyi** Lajos nemzeti színű szalaggal tértek vissza a sorozásról, készen a veszélyben forgó haza védelmére. Siettünk átsegíteni őket a háborús érettségén, hogy mielőbb letehessék a vizsgát a honvédelmi kötelelességből. Majd valamennyi diákunk munkás karjaira szüksége lett a hazának, hogy a város üres telkeit és földjeit megműveljék. És diákjaink határtalan buzgalommal vállalták és végezték a munkát **Visky** Károly útmutatása mellett. Majd meg fegyveranyagra lett szüksége az országnak és diákjaink versenyezve hordták össze a használhatatlan, sőt a használható réztárgyakat is. Azután a rokkantak százainak felsegélyezésére sereglett össze az ifjúság és a tanári kar a főgimnázium urnája körül. Jött végre piros szárnyakon első döntő diadalunk híre. Lehet-e száraz szemmel visszaemlékeznünk meghatottságunkra és ujjongásunkra, midőn egyik ragyogó májusi napon hirtelen csengetés szakította félbe a tanórát és a díszterembe tódult ifjúság előtt kihirdette a gorlicei diadalt. Alkalomszerűen jött közénk a szabadságot **Jurkovich** Viktor, benne ünnepeztük katonáink diadalmát. Örömmel nem tudta megzavarni az olasz hitszegés se, és erős hittel hisszük, hogy nem is fogja tudni megrontani.

Krónikánk végére jutván, elmondhatjuk, hogy e tizedik, háborús iskolaévben intézetünk ifjúsága egy egész életre teleszította szívét a legtisztább hazaszeretettel, gazdagította elméjét mélységes tanulságokkal és telítette akaratát férfias elhatározásokkal, intézetünk tanársága pedig ezzel tíz évi munkálkodására Isten kegyelméből valóban feltette a koronát.

A gimnázium történetének egyik gyászos dátuma: 1956. november 9.

(Sztauróczy László felvétele)

A gimnázium személyzete 1905 és 1946 között

Újpesti községi nyilvános gimnázium 1905

Klima Lajos (latin-magyar) igazgató
 Erkel Sándor (ének) r.tanár
 Jólész Béla (természetrájk) óraadó tanár
 Jurkovich Viktor (geometria) óraadó tanár
 Lengyel L. Károly (számítan-földrajz) rendes tanár
 Miklós Alajos (magyar-latin-szépírás) helyettes tanár
 Scherer Gyula (torna) rendes tanár
 Sulyok János (torna és tornajáték) rendes tanár
 Geduly Lajos evangélikus hitoktató
 Mády Lajos református hitoktató
 Szedlacsek István róm.kat. hitoktató
 Venetianer Lajos főrabbi, izraelita hitoktató
 Fadgyas Gyula dr. községi (iskolai) orvos
 Hevler Mihály iskolaszolga

Újpesti m.kir.Állami Főgimnázium 1915

Dr. Rákóczy Géza (magyar-latin) igazgató
 Ács Lipót (mértan-rajk) rendes tanár
 Balázs A. Pál (torna-tornajáték) r.tanító
 Dékány Árpád (mértan-rajk) rendes tanár
 Dr. Fadgyas Gyula (egészségtan) iskolaorvos
 Farkas Pál (magyar-latin) rendes tanár
 Dr. Fischer Izidor (magyar-latin) rendes tanár
 Frencz Géza (magyar-latin) rendes tanár
 Hendel Ödön (történelem-földrajz) rendes tanár
 Dr. Herczeg Árpád (német-latin) rendes tanár
 Jólész Béla (természetrájk-vegytan) rendes tanár
 Jurkovich Viktor (mértan-rajk) rendes tanár
 Katona István (magyar-latin) rendes tanár
 Kincses István (mennyeségtan-fizika) rendes tanár
 Kiss Jenő (természetrájk-földrajz) rendes tanár
 Lengyel Károly (mennyeségtan-fizika) rendes tanár
 Pápay Géza (görög-latin) rendes tanár
 Schmidt Pál (német) rendes tanár
 Sipőtz Pál (magyar-latin) rendes tanár
 Somogyi István (mennyeségtan-fizika) óraadó tanár
 Szalkay Alfonz (magyar-latin) rendes tanár
 Dr. Szigeti Gyula (görög-latin) rendes tanár

Dr. Viski Károly (magyar-latin) rendes tanár
Morócz Sándor (ének) tanító
Geduly Lajos evangélikus hitoktató
Mády Lajos református hitoktató
Szedlacsek István róm.kat. hitoktató
Dr. Venetianer Lajos főrabbi, izraelita hitoktató

Özv. László Lajosné iskolaszolga
Molnár Pál iskolaszolga
Prsó János iskolaszolga
Jakube József fűtőszolga

Újpesti m.kir. Állami Könyves Kálmán-reálgimnázium 1933

Tamás Viktor (mennyeiségtan-fizika) igazgató
Dr. Bogyay Attila (latin-görög-olasz) helyettes tanár
Dienes László (mérteni-rajz) óraadó tanár
Danielisz Lajos (testnevelés) rendes tanár
Faragó József (magyar-német) óraadó tanár
Farkas István (magyar-latin) rendes tanár
Farkas Pál (magyar-latin) rendes tanár
Dr. Fischer Izidor (magyar-latin) rendes tanár
Hauser Ignác (mennyeiségtan-fizika) rendes tanár
Hebelt Sándor (mennyeiségtan-fizika) rendes tanár
Dr. Herczeg Árpád (latin-német) rendes tanár
Jólész Béla (természetrajz-vegytan) rendes tanár
Jurkovich Viktor (mérteni-rajz) rendes tanár
Kincses István (mennyeiségtan-fizika) rendes tanár
Kiss Jenő (földrajz-természetrajz) rendes tanár
Dr. Koncz József (hittudomány) rendes tanár
Pázmány Béla (mennyeiségtan-fizika) óraadó tanár
Piroska Dezső (magyar-latin) rendes tanár
Dr. Rácz Elemér (latin-német-történelem) helyettes tanár
Dr. Szabó Mihály (magyar-latin-olasz) rendes tanár
Dr. Szarka Gyula (latin-történelem) rendes tanár
Szetei Endre (magyar-latin-görög) rendes tanár
Szűcs Miklós (testnevelés) rendes tanár
Szűcs Sándor (történelem-földrajz) rendes tanár
Vincze János (latin-görög) rendes tanár
Nagy Jenő református önálló hitoktató
Erőss Gyula evangélikus önálló hitoktató
Dr. Friedmann Dénes főrabbi, izraelita hitoktató
Dr. Goitein Zsolt izraelita hitoktató
Dr. Fadgyas Gyula iskolaorvos
Hlavatsek István énekkari vezető

Pácser Imre az intézet számadásainak vezetője

Bartos József I.o. altiszt, kapus
Széle Árpád kisegítő szolgálta
Sipos József napibéres szolgálta
Tanka Ferenc napibéres szolgálta

Újpesti Magyar Állami Könyves Kálmán Gimnázium 1946

Farkas István (magyar-latin) igazgató
Dr. Árvay Ferenc (testnevelés) rendes tanár
Balás László (rajz-művészettörténet) rendes tanár
Dr. Borsányi Károly (történelem-latin) rendes tanár
Dienes László (mérési-rajz) rendes tanár
Faith Károly (történelem-latin) rendes tanár
Dr. Fecske András (magyar-latin) rendes tanár
Gálos Ferenc (magyar-német) rendes tanár
Kalavszky István (magyar-német) rendes tanár
Dr. Kovács Ilona (történelem-földrajz-vegytan) rendes tanár
Máthé Ilona (magyar-német) rendes tanár
Dr. Mihályi Ferenc (természettan-földrajz) rendes tanár
Dr. Möbius Izabella (magyar-német-művészettörténet) rendes tanár
Musszély Gabriella (mennyiségtan-természettan) rendes tanár
Dr. Schaub Zoltán (rómkat. hittanár) rendes tanár
Dr. Szabó János (magyar-német-angol) rendes tanár
Szabó László (magyar-német) rendes tanár
Szalóki József (mennyiségtan-természettan) rendes tanár
Dr. Szarka Gyula (történelem-latin) rendes tanár
Dr. Simon Béla (magyar-latin) rendes tanár
Ifj. Varga Gábor (történelem-földrajz) rendes tanár
Varga Zoltán (mennyiségtan-természettan) rendes tanár
Dr. Ladányi Árpád (egészségtan) rendes tanár
Bartók Erzsébet (mennyiségtan) rendes tanár
Dr. Vanyek Béla (magyar-német-angol) óraadó tanár
Huszár Kálmán (testnevelés) rendes tanár
Székely József (magyar-latin-francia) rendes tanár
Takács Lajos (német-olasz) rendes tanár
Nagy Jenő református hitoktató
Sikter László evangélikus hitoktató
Dr. Haraszi Sándor baptista hitoktató
Dr. Murányi Miklós izraelita hitoktató

Jávör József altiszt
Peredi Ferenc altiszt
Zsiga János altiszt

Helytörténeti hírek...

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány új elnöke, dr. Sipos Lajos egyetemi docens, az ELTE dékánhelyettese, az Újpesti Értelmiségi Klub ügyvezetője. Dr. Sipos Lajos úr közismert és köztiszteletben álló újpesti, aki több éven át tanított a Könyves Kálmán Gimnáziumban és sok éve aktív szereplője Újpest közéletének. Munkájához sok sikert kívánunk!

A tervek szerint 1996. március hónap elején ismét helytörténeti diákvetélkedő lesz, ezúttal középiskolásoknak. Az erről szóló felhívást az intézmények igazgatói már megkapták. Amennyiben kellő számú jelentkező csapat indul, a felkészítés szeptember végén megkezdődik.

Szeptember 20-án az Újpesti Nyugdíjas Klub meghívására Kadlecovits Géza tartott előadást Újpest múlt századi történetéről. Az előadást követően levetítették Paulus Alajos „Fény-képek Istenről” c. dokumentumfilmjét, ami 1994-ben készült a káposztásmegyeri lakótelep és plébánia-központ létrejöttéről.

Dr. Kendelényi Ernő az Árpád Kórház traumatológiájának nyugalmazott főorvosa és dr. Miletics Iván ny. főorvos kapta meg idén Újpest „Diszpolgára” elismerést. Gratulálunk!

Az első újpesti gimnázium létrehozásának 90. évfordulójára emlékezve október hónapban koszorúzással egybekötött megemlékezést rendez az Újpesti Városvédő Kör Klima Lajos (1870-1943) főgimnáziumi igazgató sírjánál a Megyeri úti temetőben. Klima Lajos — Mildemberger Márton dédunokája — az intézmény első igazgatója volt 1905-1913 között.

Örömmel adjuk hírül, hogy a káposztásmegyeri Lakkozó utcai általános iskola szeptember 1-jétől Szőnyi István (1894-1960) újpesti születésű festőművész nevét viseli. Ebben az évben ez a harmadik iskola, amelyik híres újpestiek emlékét névadással örökíti meg.

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
CHINOIN RT., ÉPORG KFT.,
FÜRST SÁNDOR, HANZLIK PÁL,
HOLLÓSI GYÖRGY,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA,
IVÁNYI JÁNOS, DR. KAPOLYI LÁSZLÓ,
KOZMA SÁNDORNÉ, ÚJPEST KFT.,
ÚJPEST KÖZMŰVELŐDÉSÉÉRT ALAPÍTVÁNY,
ÚJPESTI KÖZÖSSÉGI TV,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA, RICOPY KFT.,
SZOC.DEM. PÁRT ÚJPEST

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány

Elnök: Dr. Sipos Lajos
Szerkesztő: Kadlecovits Géza
Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1. Tel.: 160-5369
Tipográfia: Wagner Attila
Készült: TUNGSRAM PRINT Kft. nyomdaüzemében
Vezető: Bese Andrásné